

BOJ O STÁTNÍ FORMU V HUSITSKÉM REVOLUČNÍM HNUTÍ

Jiří Kejř

Neutěšený hospodářský stav českých zemí v době krále Václava IV., s ním spojené zostření třídních bojů a od počátku patnáctého století i vzrůst tvořícího se revolučního hnutí přinášel s sebou i prudké rozpory ideologické mezi theoretiky soupeřících stran. Literatura této doby, ať už jde o učené projevy vzniklé v okruhu university nebo o sbírky útočných kázání lidových kazatelů, se zabývá nejrůznějšími problémy veřejného života a všímá si všech politických událostí, které se tehdy střídaly s překvapivou převratností. Prudké polemiky, z nichž se rodila ideologie husitského revolučního hnutí, přinesly nejednu příležitost pro theoretiky husitské, aby se zabývali také důležitými otázkami státu a zejména problémem státní formy.

Čeští mistři, z jejichž děl můžeme různé názory sledovati, jsou většinou theoretickými mluvčími měšťanské oposice a přesvědčenými žáky Wiclifovými. Sdílejí téměř bez výhrad jeho učení o státě, moci panovnické i o poměru státu k církvi.¹ Z hluboce theoreticky propracovaného systému učení Wiclifova přejímají pak především nauku o panovníkově prakticky neomezené moci církev řídit, trestat i napravovati.²

První léta patnáctého století takový názor ještě opravňují, neboť politická situace v království českém vyžadovala spojení pokrokových sil na pražské universitě s královskou mocí. Představitelem těchto nauk byl zejména v období tvrdých bojů o dekret kutnohorský M. Jan z Jesenice, jehož díla za tohoto konfliktu vzniklá, totiž »Defensio mandati«³ a

¹ Antonín Lenz, *Soustava učení M. Jana Wiclifa*, Praha 1898, str. 98 ns.

² Tamtéž, str. 102 ns.

³ *Documenta Mag. Joannis Hus*, ed. František Palacký, Praha 1869, str. 355—363.

questie »Utrum iudex corruptus ferens sententiam pro parte corrupente gravius peccat quam pars corrupens«⁴, jsou znamenitými ukázkami theoretické obhajoby svrchované moci panovnické.⁵

Snaha měšťanské oposice udržet si přízeň panovníka a tím i jeho ochranu proti církvi proniká však i v situacích, kdy král Václav začíná již tušit pro sebe zhoubné následky blížící se vzpoury a řadí se do jedné feudální fronty proti husitství. I tenkrát se ještě výrazně projevuje ve významném dokumentu nauka o svrchovanosti panovníka a úzkostlivá šetrnost k jeho osobě i úřadu. Koncem roku 1416, kdy se již politické napětí vyhrocuje na míru největší, byl ujednáán kompromis mezi arcibiskupem pražským Konrádem z Vechty a rektorem university M. Janem Kardinálem jako reprezentantem strany pod obojí.⁶ Tato dohoda byla ve skutečnosti vítězstvím arcibiskupovým a znamenala vážný ústup mistrů universitních. Její obsah, který byl ve značné míře restitucí práv církve, ztracených v předešlých letech, přešel do královských nařízení, jimiž měl být obnoven církevní klid a která byla patrně zaslána různým městům královským.⁷ Husité se ovšem proti tomuto svému zatlačení bránili a výrazem jejich odporu byl projev přednesený s kazatelny betlémské snad samým Jakoubkem ze Stříbra,⁸ v němž kazatel dopodrobna vyvracel králova nařízení. Avšak argumentace jeho je překvapující. Útočí sice proti královským výnosům, ale pečlivě šetří přímo osoby panovníka; brojí proti aktu vydanému mocí královskou, ale sofistickými obraty se staví do role králova ochránce proti těm, kdož panovníku špatně radí a nesprávně jej informují a jeho moc tím vlastně zlehčují. Snaží se ukázat, že vydání příkazů královských se stalo ve skutečnosti v zájmu mocí králi Václavu nepřátelských a že král tu sám podkopává svou autoritu.⁹

Jak lze snadno poznat, hovoří tady už tvořící se městská oposice a ne radikální hnutí lidové. Snaha až přehnaná udržet prestiž moci panovnické

⁴ Otiskl Jan Sedláček, M. Jan Hus, Praha 1915, příloha XIII, str. 171*—181*.

⁵ Více o tom Jiří Kejř, Dvě studie o husitském právníctví, Praha 1954.

⁶ Doc. 645—647.

⁷ Z těchto listů nás došly dva s textem skoro stejným; list Pražanům otiskl Johann Loserth, Archiv für österreichische Geschichte 82, str. 375, list Berounským Frant. Palacký v Doc. 644—645. Datum tohoto listu je 2. prosince.

⁸ Projev otiskl F. M. Bartoš v článku Sborník husitského kazatele asi z r. 1415, Věstník české akademie věd a umění 57 (1948), str. 33.

⁹ F. M. Bartoš v citovaném článku správně cítí, že tu asi kazatel byl nápomocen radou obratný právník, a myslí buď na Jesenice nebo na Kardinála. Pravděpodobnější by bylo jistě spoluautorství Jesenicovo, neboť Kardinál by sotva útočil proti výnosu, jehož základem bylo jeho vlastní ujednání s arcibiskupem. Jesenic naopak snadno mohl formulovat obhajobu mocí královské, neboť to bylo i jeho politickým názorem a nadto můžeme pro prosinec 1416 ještě předpokládati spolupráci mezi ním a Jakoubkem, neboť k roztržce mezi nimi pro přijímání dítek došlo až v únoru 1417 (viz o tom F. M. Bartoš, Do čtyř pražských artikulů, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V, 2, příloha II, str. 548—549). Ovšem tvrdit to bezvýhradně se neopovažuji, jde přece jen o dohady prameny nedostí podložené.

i tehdy, je-li třeba proti ní vystoupit, ukazuje už začínající bezradnost představitelů těch husitských názorů, které budou později ideologií husitského středu. V kolísání mezi strachem z lidového hnutí radikálního a obavami před stále mocnou ještě církví nevidí universitní mistři, kteří jsou vlastními theoretiky městské oposice, jiného východiska, než opřít se o panovníka a jeho vládní aparát. Toto řešení je ovšem bezvýhodné a politicky naprosto pasivní, neboť po smrti Václavově se octnou v úplné bezradnosti, jsouce postaveni před dilemma: král Zikmund nebo válka. Silícím hnutím lidovým jsou pak zatlačováni stále více doprava, až část jich přejde přímo do řad konservativní pravice usilující o smíření s církví.

K jiné cestě, než jakou jde husitský střed a pravice, vede jemnými náznaky dílo Husovo. I Hus věří v moc panovnickou a o ní se opírá při svém střetnutí s autoritou církevní. I on vidí v ní dlouho sílu, jež provede nápravu církve v hlavě i v údech. Předvídá dobře nutnost vypořádati se se svatokupectvím církve a napomíná krále i ostatní vládce světské, aby se tohoto úkolu ujali sami, tuše dobře, že jinak tak učiní lid.¹⁰

Ovšem sám uznává monarchii stále ještě za nejlepší formu státní. Při svém slavném quodlibetu z r. 1411¹¹ položil mezi jinými i otázku »Utrum inter pollicias regalia sit optima pollicia«. ¹² Neznáme, žel, konečné znění vypracované questie, jak ji provedl mistr, jemuž byla uložena (byl to M. Gregorius Leonis), ani stanovisko, které zaujal. V konečném ocenění výkonu jednotlivých mistrů, jak je Hus po skončení disputace pronesl, je řečeno jen, že M. Řehoř »znamenitě rozlišil státní formy«. ¹³ Dohadovati se však přesto můžeme, že byla dána odpověď kladná a že výsledkem disputace bylo tvrzení, že nejlepší formou státního zřízení je monarchie. Jde tu o běžný názor založený na aristotelsko-thomistickém třídění státních forem, podle kterého je dáti přednost zřízení monarchistickému před jinými a ke kterému se asi přiklonil disputující mistr. Ale zdá se, že i Hus sám jako quodlibetář počítal se samozřejmou odpovědí kladnou, protože si připravoval odpovědi k disputaci právě jen proti tvrzení kladnému a nikoli i proti zápornému, jak je tomu běžně v jiných questích.

Uznávaje však monarchii za správnou formu státního zřízení, omezuje Hus tento svůj názor závažnou výhradou. Tvrdí totiž, že je třeba, aby byl panovník spravedlivý,¹⁴ a neváhá dokonce prohlásiti, plně ve shodě se

¹⁰ O svatokupectví, ed. Václav Novotný, Praha 1907, str. 148: »O věrní králové, kniežata a páni i rytíři, probudte se z padúcieho snu, jímž sú vás usplli kněží, a vypudte z vašich panství kacleřství svatokupecké; neb jinak bez pochybenie bude búrě a pokoj pravý nebude, kterýž dán jest v zemi lidem dobré vuole.«

¹¹ Quodlibetní příručku Husovu máme snadno přístupnu v kritické edici B. Ryby, *Mgri Joannis Hus quodlibet*, Praha 1948.

¹² Str. 76—77 příručky.

¹³ »... policias optime distinguebata — quodlibetní příručky str. 211.

¹⁴ O svatokupectví, str. 141: »... poněvadž každý král má moc od boha nad svým královstvím, aby všecko království spravoval v pravdě a v spravedlnosti...«

svým učením o poslušnosti, že nemá býti uposlechnuto jeho příkazu, je-li proti předpisům zákona božího.¹⁵

Tyto pochybnosti o bezvýhradné a neomezené moci panovnické ho svedou jednou dokonce i k pochybnostem o správnosti monarchie vůbec. Pro svůj quodlibet aspoň sahá i k otázce Wiclifově:¹⁶ »Utrum expedicius sit communitatem regi secundum legem dei a iudiciis quam secundum legem civilem a regibus vel e contra«¹⁷ a předkládá jí M. Mikuláši Kakabovi, delegátu university právnické.¹⁸ Sugestivní forma, v jaké je questie položena, i wiclifovská její předloha předpokládá samozřejmou odpověď, že lepší by bylo státní zřízení, v jehož čele jsou podle zákona božího soudci, než zřízení, v němž vládnou lidským právem králové. Tato odpověď se podává i z úvah o poměru práva božského a lidského, jak jsou Husovi vlastní. Není pak ovšem divu, že M. Kakabus, zaleknuv se wiclifovského thematic i politické choulostivosti, se řešení tohoto problému vyhnul a questii neprovedl.¹⁹

Husův názor na moc královskou se projevuje i ve vrcholných chvílích jeho zápasu při třetím výsechu v Kostnici 8. června 1415, kdy se dostává na pořad jednání ve vzrušené scéně. Při probírání článků, vybraných z jeho polemického spisu proti Pálčovi, dochází k diskusi o větě »Si papa, episcopus vel prelatus est in peccato mortali, quod tunc non est papa, episcopus vel prelatus«. Jest to zásada, která jest jen jinak řečeným patnáctým článkem Wiclifovým od církve zavrženým, známým »Nullus est dominus civilis, nullus est prelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali«, a kterou církev pokládá za nejnebezpečnější kacírství ze všech, tak nebezpečné, že se s ním vůbec nemá diskutovat a je nutno je vykořenit ohněm a mečem.²⁰ — Hus stojící před svými soudci tehdy doplňuje svou větu a prohlašuje, že ani král, který je ve smrtelném hříchu,

¹⁵ Super IV. Sententiarum, ed. Václav Flajšhans, Praha 1904, str. 368: »... in omni precepto vel suasionem, que est contra Deum, principi sicut et dyabolo est resistendum.«

¹⁶ Ze spisu De civili dominio, který vydala Wyclif society jako druhou část edice Wyclif's Latin Works ve čtyřech svazcích. Místo, jehož se týká náš zájem, je v díle prvním (vydal Reginald Lane Poole v Londýně 1885), kap. 26, str. 185: »Consequenter restat videre utrum expedicius sit communitatem regi tantum secundum legem Domini a iudiciis, quam secundum legem civilem a regibus, vel econtra; prima enim pollicia vocatur aristocratica vel naturalis, et secunda vocatur monarchica vel regalis.«

¹⁷ Příručky quodlibetní, str. 41.

¹⁸ Že byl delegátem university právnické, soudí Václav Flajšhans v Českém časopisu historickém 1938, str. 276.

¹⁹ Vyhnul se i druhé otázce pro něj připravované na výběr »Utrum licet sine revelatione Dei cristiano pugnare cum cristiano pro temporalibus civiliter conquirendis« (příručka str. 40) a disputace quodlibetní se vůbec nezúčastnil.

²⁰ Dopis Gersonův arcibiskupu Konrádu z Vechty ze září 1414, Doc. str. 527—528. Gerson v něm mimo jiné nabádá arcibiskupa, aby upozornil na její nebezpečnost krále Václava: »Placeat denique haec et similia signare diligenti fervore sermo principi Domino Wenceslao Rom. et Boh. regi, ostendendo pericula, que ex talibus permissis erroribus in regno suo nedum in spiritualibus, sed in temporalibus imminerent.«

není před Bohem králem hodně (*digne*).²¹ Toto tvrzení ovšem ještě více podnítl proti Husovi jak krále Zikmunda, který je narychlo přivolán, aby sám Husova slova slyšel, tak i předsedajícího kardinála d'Aillyho, jenž chtěje proti vyslýchanému Husovi ještě více poštvati pány světské,²² jej obviní, že mu nestačí zlehčovati stav duchovní, že dokonce chce ještě svrhnouti sama krále.²³ Tato epizoda je pak jednou z rozhodujících příčin, proč již nedošlo k dalšímu Husovu veřejnému slyšení a proč byl urychlen rozsudek nad ním.²⁴

V tak vyhraněné a pádné formě pronesený názor Husův tváří v tvář kostnickým soudcům a králi Zikmundovi není jen nějakým náhodným nebo nedostí uváženým prohlášením. K němu se vyvíjely přímo zákonitě Husovy projevy dřívější, mezi nimiž najdeme i důležité augustinovské učení, vykládané ve smyslu, jak mu rozuměl středověk, že jakákoli vláda nezaložená na ctnosti není skutečnou vládou, nýbrž tyraníí a lotrovstvím.²⁵ Takový důraz na mravní stránku všeho dění, spravedlnost a v první řadě pak na zákon boží jako základní kritérium všeho právního života²⁶ je ve skutečnosti nejprudším útokem na tehdy existující řád společenský. Povýšení veličin morálních na měřítko platnosti právních předpisů vytváří kvalitativně novou skutečnost norem vyšších, nadřazených normám právním a určujících dovoluost jejich obsahu. Boží zákon je normou ústřední, řídící veškeren život společnosti,²⁷ normou, která má u Husa jasný obsah protifeudální.

Hus ve svém učení již ukázal další vývoj revoluční theorie o formě státu. Sám se sice jen výjimečně dostal dále za nauku o jediné vhodnosti zřízení monarchického k vládě ve státě, avšak svým učením o podmíněnosti moci panovnické již pokročil proti většině svých současníků a dokázal tím, jak hluboce chápe dění politické a správně tuší jeho revoluční vývoj.

Zájem o otázky státu a práva se projevuje ve svrchované míře i na

²¹ »Ymo qui est in peccato mortali, nec est digne rex coram Deo.« Scénu líčí relace Petra z Mladoňovic (vydal Václav Novotný, *Fontes rerum bohemicarum* VIII, str. 95).

²² »Et cardinalis Cameracensis ad Magistrum dixit volens per hoc magis seculares contra eum incitare...« (F. R. B. VIII, l. c.)

²³ »Non sufficiebat tibi, quia statum spiritualem vilipendens conabar is deicere per tua scripta et dogmata, et iam vis eclam deicere statum regium et reges a statu suo.«

²⁴ Vyličení příhody u Frant. Palackého, *Dějiny národu českého* (vydání Milošlava Novotného v Praze 1939) III, str. 171; o ní podrobně Václav Novotný, *M. Jan Hus — život II*, Praha 1921, str. 424—5; srov. též F. M. Bartoš, *Husitství a cizina*, Praha 1931, str. 154; Vlastimil Kybal, *M. Jan Hus — učení II*, Praha 1927, str. 284.

²⁵ *Sermones de sanctis*, vyd. Václav Flajšhans, Praha 1907, str. 122: »...omnis principatus debitus debet fundari in virtute, a qua si principans deficit, non principatus, sed tyrannis aut latrocinium nomen sumit...«

²⁶ O božím zákoně u Husa jakožto základu právního života Jiří Kejř, *M. Jan Hus o právnictví*, *Právněhistorické studie I*, Praha 1955, str. 86—87.

²⁷ Srov. Robert Kalivoda, K některým otázkám hodnocení Husova učení, *Filosofický časopis* 3 (1955), str. 51, pozn. 45: »Hus totiž provádí kvalitativní deklasování feudálních institucí právě tím, že svůj sociální program v podobě „božího zákona“ přetváří v konstitutivní základ společnosti, v novou ústřední právní normu.«

artistické fakultě pražské university. Vyskytují se tu zejména projevy řešící problém řádné vlády ve státě, které ovšem velmi těsně souvisí s kritickým posuzováním současného stavu. V době působení Husova i v několika letech po jeho smrti, dokud ještě neustoupila na posici husitské pravice, byla universita ideologicky velmi těsně spjata s pokrokovým hnutím a v její činnosti se pěkně obrazily snahy i přesvědčení lidu. Přednášky, disputace, promoční akty a prostě veškerá činnost na vysokém učení pražském ukazuje, s jakou vážností se tu uvažovalo o všech aktuálních otázkách, které budily pozornost nejširších vrstev obyvatelstva českého státu. Jsou to především disputace, na středověké universitě velmi časté, které poučují o názorech v těch letech vládnoucích a ukazují i hloubku ideologické výzbroje formujícího se hnutí husitského.

Především se probírají otázky, jak má býti stát²⁸ spravován, aby plnil úkoly, jež jsou mu dány, a zajišťoval spravedlnost i mravnost života svých obyvatel. Ve státech správně řízených nesmí býti dovoleno dopouštět se veřejných hříchů;²⁹ toto učení je nesporně ovlivněno názory lidovými, které dají později vzniknouti čtvrtému artikulu pražskému. Na universitě se uvažuje o vlastnostech, jaké má míti panovník³⁰ a jaká má býti povaha předpisů, jimiž se řídí vláda ve státě.³¹ Vrcholně aktuální je pokus o určení poměru panovníka k poddaným při otázce vlastnického práva k jmění poddaných³² i vůbec jejich vzájemného vztahu při vládě ve státě.³³ Dokonce se projevuje i známá wiclifovská nauka o poslušnosti,

²⁸ Pro pojem stát chybí středověku ještě přesný termín. Užívá se názvu »regnum« nebo »civitas«, ve většině případů pak názvu »policia«, který se po terminologické stránce našemu chápání názvu »stát« nejvíce blíží. S tímto názvem jsme se setkali již dříve při titulech některých otázek položených Husem při jeho quodlibetu. Všechny termíny je nutno sice zkoumat, zda nekryjí v určitých případech pojmy jiné, avšak kde tomu odpovídá věcná souvislost, není nejmenší překážky, proč by neměly být interpretovány našim názvem »stát«.

²⁹ V kodexech universitní knihovny pražské X H 9, f 126b—128b a X H 18, f 134b—136b je zapsána questie »Utrum in policia bene recta ludī, solacia ac publica mala sint permittenda«, řešící danou otázku ovšem odpovědí zápornou. Podobná otázka je připravena v thesích i v kodexu téže knihovny VIII E 5, f 6a—7a »Utrum in policia bene recta princeps publica mala permittere teneatur«.

³⁰ These questie »Utrum principes policiarum debeant esse viri speculativi et philosophi« v kodexu VIII E 5, f 9a—10a.

³¹ Jde tu především o poměr práva přirozeného k právu vytvořenému lidskými zákony, který byl řešen v otázce »Utrum policias regi per iura legalia sit utilius et melius quam per iura naturalia«, jež byla položena při quodlibetu M. Prokopa z Kladrub v r. 1417 mistru Janu z Berouna (příručka quodlibetní v knihovně metropolitní kapituly pražské L 27, f 96b—97b). Jiné závažné problémy podobné povahy jsou na př.: »Utrum melius est policiam regi optimo rege quam optima lege vel e converso« (VIII E 5, f 7b—8b, these questie), »Utrum quelibet civitas ad sui regenciam requirit prudenciam ordinatam« (X E 24, f 345b—347a) či »Utrum pro conservacione universi expedit esse unum principem vel plures« (VIII E 5, f 12b, these).

³² Otázka položená při quodlibetu Knínově r. 1409: »Utrum rex, princeps aut dominus terrenus amplius ius et maius dominium habeat super adiacencia bona subditorum quam ipsimet subiecti« (příručka quodlibetu v knihovně metropolitní kapituly pražské L 45, f 103b—104b).

³³ Otázka quodlibetu Kladrubova (L 27, f 51a—52b): »Utrum in omni policia per leges bene gubernata principatus patris ad filium sit minor quam regis ad subditum suum«.

vlastní Husovi a jeho okruhu, dle níž nikdo nemá uposlechnouti příkazu svého nadřízeného, jestliže odporuje zákonu božímu; zde je dáno této poučce ostří přímo proti panovníkovi.³⁴ Přistupuje se i k disputacím o problémech velmi závažných pro hodnocení vnitřního života ve státě, jako k otázce, zda život veřejný je závažnější než kterýkoli soukromý,³⁵ nebo k vysoce významnému zjišťování, zda rozdílnost obyvatel v jazycích je příčinou rozpadu států.³⁶ Zejména tato druhá otázka je neobyčejně důležitá pro hodnocení národnostního významu husitského revolučního hnutí, neboť ukazuje, že i po stránce theoretické jsou husité připraveni na řešení vysoce závažných problémů poměrů mezi národnostmi. Je to pak významné i tím, že tu nejde o ojedinělý výskyt podobného thematicu,³⁷ čímž je prokázána vysoká ideová připravenost husitské theorie i v tomto velmi ožehavém bodě.

Při takové pestrosti themat, jejichž námětem jsou otázky současného státu, nepřekvapí pak ani, že i vysoce palčivá otázka jmění církevního je uvedena na pořad universitních disputací, a to v souvislostech poměru mezi státem a církví. Je totiž theoreticky zjišťováno, zda státní moc je oprávněna odnímati jmění kněžím;³⁸ problém je tedy řešen ve smyslu wiclifovském. Pochopení funkce státu ve společnosti jde dokonce tak daleko, že při úvaze o moci papežově v církvi je církev označována jako křesťanský stát (*totalis ecclesiastica policia christianorum*);³⁹ převládá tu tedy chápání církve v jejím mocensko-hierarchickém složení, jež arci je v očích husitů závadné a odporuje předpisům zákona Božího.

³⁴ Známá questie Jakoubkova řešená při quodlibetu Husově »Utrum potest summus princeps in executione sui mandati a minore principe impediri«, kterou vydal Jan Sedláček, *Studie a texty II*, str. 328—350, a jejíž obsah je u Václava Novotného, *M. Jan Hus I*, Praha 1919, str. 455—7. Viz F. M. Bartoš, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925, č. 23, str. 28—9.

³⁵ Knínův quodlibet má otázku (L 45, f 97a) »Utrum vita politica communitalis moraliter bona quamlibet vitam privatam transcendat«.

³⁶ Rovněž při Knínově quodlibetu je položena otázka (L 45, f 84a—85b) »Utrum diversitas hominum in ydiomatibus sit propinqua causa destructionis regnorum et civitatum«.

³⁷ Při quodlibetu Šimona z Tišnova r. 1416 je dáno k řešení thema (kodex Národního musea v Praze V C 42, f 81a—83a) »Utrum ex diversitate ydiomatum adversantibus aliquod ydioma insit a natura«.

³⁸ V quodlibetu Knínově je uložena k řešení questie »Utrum in policiis bene rectis iustum sit sacerdotes super bonis temporalibus civiliter dominari« (L 45, f 131a—132b), která však asi nebyla zodpověděna a téměř nezměněně je převzata i Husem pro jeho quodlibet o dva roky později, kdy je uložena M. Petru z Letovic (akta quodlibetu str. 84). Ten ji však zodpověděl — zřejmě proti přání Husovu — kladně, jak o tom svědčí závěrečný projev Husův, který dosti mrzutě hodnotil výkon M. Petra z Letovic velmi stručně: »Petrus Letowicz... sacerdotibus seculare dominium ascribebat« (tamtéž, str. 212). Šlo tu ovšem o více než ožehavý problém, který si troufali radikálně řešit jen mistři pokrokoví a pevní wiclifisté. Vyhnul se mu při témže Husově quodlibetu i M. Jan z Kralovic, bakalář práv a posléze kanovník a děkan kapituly pražské, který zůstal dlužen odpověď na wiclifovskou otázku (tamtéž, str. 41 ns) »Utrum brachium seculare potest licite bona temporalia tollere a clero actualiter delinquente«.

³⁹ Při quodlibetu Tišnovově (Mus V C 42, f 113a—115b) je položena questie takto: »Utrum in totali ecclesiastica policia christianorum necesse est semper capitalem plenitudinem ecclesiastice potestatis in aliqua simplici persona humana in humanis super terram visibiliter conversante«.

Z tohoto výběru právně politických temat, jejichž obsahem jsou úvahy o funkci státu, jeho zřízení a povinnostech vlády ve státě, zřetelně vyplývá hluboký zájem učeného světa universitního o tyto problémy. Bylo by těžkým omylem hledat v těchto disputačních otázkách jen neživotné, scholastickou technikou probírané questie. Naopak, v nich je důkaz, jak silně ovlivňoval veřejný život i universitu, která na všechny podněty zvenčí citlivě reagovala a zaujímalá k nim své stanovisko, které mnohdy spolu tvořilo hlavní ideové zásady celého hnutí. Práce mistrů pokrokových, soustředěných kolem Husa, se zpravidla svými závěry nikterak neliší od politických požadavků obecně lidem prohlašovaných. Pozornosti zaslouží již sama pestrost a rozmanitost probíraných temat, neboť je důkazem, jak i zde, v učeném okruhu university, se přikládá velká váha naukám o státě a jak se hledají nové cesty pro posuzování současného státního zřízení, které jsou ve svých theoretických závěrech, přenášených z kazatelů zpět mezi masy, důležitým článkem při vytváření budoucí revoluční praxe.

Stejně důležité, ano v mnohém směru ještě významnější místo při poznání husitských politických nauk mají kázání. Při nich je již přímé spojení jejich autora s lidem, jehož názory vyjadřuje a usměrňuje v bezprostředním styku osobního působení živého slova. Významní kazatelé se v době po smrti Husově již nepřestávají zabývat posuzováním vlády ve státě, jeho zřízení a panovnické moci. Nadto přistupují stále ve větší míře i kritiky osobních vlastností panovníků. Slibně pokračující průzkum husitské literatury postilové, který patří k nejdůležitějším úkolům husitského bádání vůbec, ukazuje průkazně, že kázání s takovým obsahem patří k nejčastějším projevům tvořící se husitské nauky politické.

Takováto tendence, projevující se velmi břitkými formulacemi, vyniká z kazatelského sborníku vzniklého v prostředí blízkých žáků Jakoubkových, snad dokonce z jeho vlastní kazatelské činnosti.⁴⁰ Útoky proti oběma králům Lucemburského rodu, Václavovi i Zikmundovi, jsou neobyčejně prudké. Kazatel v nich vidí příklad toho, jak panovník nemá vlásti a spravovati svou zemi.⁴¹ Na špatném stavu království nese hlavní vinu panovník, který se neřídí při své vládě dokonalým zákonem božím, nýbrž svými vlastními ustanoveními,⁴² a který neodnímá církvi jmění, ač to je jeho povinností.⁴³ Panovníci nebrání nepravostem, jsou tyrany a přestupníky

⁴⁰ Jeho podstatný obsah se širokými ukázkami podal F. M. Bartoš, Sborník husitského kazatele asi z r. 1415 (uvedený v pozn. 8).

⁴¹ Str. 25: »Reges querunt vanam gloriam et non rem publicam, sed avariciam et gulositates, ocia et nichil se re publica«, nebo »Rex Romanorum non meretur dici rex in comparacione primitive ecclesie«.

⁴² Tamtéž str. 26: »Sed heu, non ad legem Domini, sed per omnia attendunt ad statuta, suasque tradiciones magnificantes, legem Domini vilipendunt.«

⁴³ »Utinam nunc nostri reges pro bono communi restaurando moveant thesauros Antichristi de claustris!« »... nunc possunt reges tollere thesauros de manibus sacerdotum cum his emendareque commune bonum«.

zákona božího, ne králi! Tak se naplňuje biblické poznání, že nikdo nevěří v království, leč ti, kdož neznají zákona božího.⁴⁴

V tom všem je už velmi přísné posuzování současné vládní praxe a hodně kritický postoj k panovníkům zneužívajícím své moci. I zde je základním kritériem boží zákon, jehož postulátům se má přizpůsobiti i soudobá monarchie. Avšak nejde o zásadní odmítnutí zřízení monarchického; jde jen o zásadní odsouzení neutěšeného stavu, do kterého přivádí zemi špatná vláda neschopných a mravně vadných panovníků, která by měla býti nahrazena jinou, jež by více odpovídala ideálu dobré vlády. Její formou by však byla zase monarchie; kazatel volá nedočkavě po nových lepších králích, kteří by nahradili špatné vládce nynější.⁴⁵ I to má v letech 1415—1416, kdy jsou tato kázání pronášena, svůj veliký význam, neboť shromážděné posluchačstvo je v nich nabádáno, aby si uvědomilo potřebu nahradit špatnou vládu současnou lepší vládou budoucí, a tím i ke snaze přispět k této změně aktivním převratem.

Tento tón je už velmi blízký hlasu Jana Želivského, neboť velmi silně připomíná první období jeho kazatelské činnosti, spadající ještě do doby života krále Václava. Tento vynikající kazatel a politik pokročil proti svým předchůdcům již dále ve svých názorech na moc královskou, vyjadřuje a formuluje tak přesvědčení širokého okruhu svého posluchačstva.⁴⁶ Všechny zachované sbírky jeho kázání se problémy státu na mnoha místech zabývají. Obsahují zejména četné narážky na krále Václava IV, který se kazateli jevil jako příklad panovníka, jaký být nemá,⁴⁷ a dokonce je posměšně označen ne jako král, nýbrž jako »králík« český (regulus Bohemie).⁴⁸ V Želivského projevech z r. 1419⁴⁹ jsou světští vládcové kritisováni neobyčejně ostře. Jsou prý vinni špatným stavem církve, který se projevuje v Praze,⁵⁰ a jsou vážně obviňováni, že se dopouštějí nepravostí a nebrání zlu.⁵¹ Želivský si je vědom rozdílu mezi panovníky dobrý-

⁴⁴ Tamtéž str. 25: »Non sunt reges, sed tyranni et traditores legis divine et sic adimpletur dictum illud, quod nemo credit principium et regnum nisi turba, que ignorat Deum et elus legem«.

⁴⁵ Tamtéž str. 26: »Utinam nunc post reges malos instarent boni!« Proti »špatným králům« útočí i stříbrské quadragesimale z r. 1415, blízké již vznikajícímu Táboru, kde kazatel vyslovuje naději, že Bůh dá lidu krále, vévody a kazatele, kterým by mohli důvěřovat a hledat u nich ochranu. Viz F. M. B a r t o š, Dvě studie o husitských postilách, Praha 1955, str. 19 a 20. Podobné názory jako v těchto dvou sbornících kazatelských jsou i ve sváteční postile plzeňského musea, která obsahuje nejen kritiku krále Václava IV., nýbrž také útoky proti panovníkům, kteří dopouštějí páchání nespravedlností na soudech. (Tamtéž, str. 10.)

⁴⁶ Jejich přehled podal Frant. G r a u s, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949, str. 172—173.

⁴⁷ G r a u s, str. 172, pozn. 83.

⁴⁸ Tamtéž, pozn. 82.

⁴⁹ Dochovaná kázání z r. 1419, vydal Amadeo M o l n á r, Praha 1953.

⁵⁰ M o l n á r, str. 78: »O pie Christe, quanta ydola statuerunt principes in Praga, sacerdotes dotatos, vel quanta ydola sunt in ecclesiis, ut ymagines, pepla!«

⁵¹ Tamtéž, str. 140: »...ve principibus, per quos veniunt scandala et admittuntur multa mala«.

mi,⁵² kteří jsou ve skutečnosti jen šafáři božími na zemi,⁵³ a špatnými o nichž mluví jako o tyranech.⁵⁴ Z jeho kázání zaznívá již hlas nabádající k revoluci. Věřící se mají pokořiti před mocí boží a nikoli před mocí papeže nebo krále;⁵⁵ tomu, kdo má bázeň před Bohem, není třeba se báti krále ani jakéhokoli tyrana.⁵⁶ — Takové narážky byly asi posluchačům shromážděným kolem kazatelny Želivského zcela jasny. A jistě jim bylo snadno pochopitelné i skryté vyzvání obci pražské, aby poslouchala evangelia, sloužila Kristu a zavrhlala jiné body.⁵⁷

Velmi důležitou pro pochopení sociální náplně Želivského kázání je nauka, kterou opětovně vykládal lidu, že jen pracující si zaslouží obživy a že ten, »kdo nepracuje, ať nejí«.⁵⁸ Toto vysoké a programově uvědomělé hodnocení práce je argumentem, kterým se již přímo útočí proti vládnoucím třídám a dokonce i výslovně proti panovníkovi,⁵⁹ který nepečuje řádně o obecný prospěch.⁶⁰ V takovýchto slovech jsou již skutečně obsaženy výzvy k povstání proti panovníkovi!

V celkovém pohledu na politiku Želivského však nelze najít ještě naprosto důslednou negaci monarchie. Kázání nám přístupná, pocházející převážně z jara roku 1419, kdy vlastní revoluční bouře ještě nevypukly, přes velmi tvrdou kritiku současného stavu ukazují, že Želivský ještě nevytvořil teorii, jaká státní forma by monarchii měla nahradit. Avšak i v Želivského formulacích se zjevně ukazuje, že dosavadní vláda celé

⁵² O vlastnostech dobrého panovníka podle představ Želivského Graus, str. 172, pozn. 83.

⁵³ Graus 171, pozn. 79: »...omnes habentes divicias huius mundi sunt villici, ut reges, principes, domini, milites, qui non debent more gentili dominari«.

⁵⁴ Molnár, str. 229.

⁵⁵ Molnár, str. 228: »Ideo Petrus ...volens ad hanc regulam Domini nos inducere dicit: Humiliamini sub potenti. Non sub potenti manu pape vel regis alicuius, ideo dicit: Humiliamini sub potenti manu mea.«

⁵⁶ F. M. Bartoš, Nová postila Jana Želivského, Časopis českého musea 1927, str. 137: »...timor dei magnus facit non timere regem et principem nec aliquam tyrannidem...« Autor pokládá za Želivského postilu anonymně zachované dílo knihovny metropolitní kapituly pražské F 40. Tento výrok cituje dle Bartoše také Josef Pekař, Žižka a jeho doba, Praha 1927—1933, IV, str. 12 a popírá Želivského autorství této postily. Není sice úplné jistoty o autorství (srov. i Graus, str. 165, pozn. 47), ale pravděpodobnost je značná. Možnost Želivského autorství přijímá, jak se zdá, i Molnár v úvodu citované edice, str. 6. Nově pojednal o této postile F. M. Bartoš, Dvě studie o husitských postilách, Praha 1955, str. 21—37.

⁵⁷ Cituje Graus 172, pozn. 83.

⁵⁸ Graus, str. 170, pozn. 73 (citát z postily kapitulní); Molnár 37: »Quia quilibet christianus debet victum querere ex labore. Ideo menciuntur pape et monachi mendicantes, dicentes se esse successores apostolorum, quia hic apostoli laboraverunt propriis manibus, quia forte tunc laboraverunt cum populo. Quia qui non laborant, non manducant.«

⁵⁹ Božena Auštická, Jan Želivský jako politik, Praha 1925, str. 68, pozn. 49: »...omnes inutilia laborantes non digne panem manducant. Omnes dominico die vendentes, querentes cum peccato panem non sunt digni. Omnes non procurantes commune bonum, ut reges et principes, omnes ocia ducentes, ut in curiis nil laborantes...«

⁶⁰ Tamtéž: »Item omnes reges, principes, domini iudices commune bonum non procurantes.«

straně, kterou reprezentuje, naprosto nevyhovuje a že usilují on i jím vedený pražský lid o její změnu.

Jaké byly záměry a úsilí strany Želivského v praktické politice, pokud jde o zřízení státní, bude třeba velmi pečlivě vyzkoumat. Z některých známek se zdá, že Želivský nebyl v některých obdobích své moci, snad z důvodů taktických, proti znovuzřízení královské vlády v Čechách v čele s panovníkem polským.⁶¹ Odpověď na to dá ovšem až podrobný rozbor, který by o té otázce byl jistě velmi žádoucí.

*

Dosud jsme sledovali vývoj nauk o státě až téměř do samého vzniku revolučních bouří husitských, kdy byly po dlouhých letech krise a příprav překonány skutečnou praxí politického převratu. Pokusíme se v dalších odstavcích poznat politické předpoklady i skutečné výsledky boje o státní formu českého státu v letech husitské revoluce; v první řadě pak vysledovat z trosek pramenů názory daleko nejpočetnější masy poddanského lidu selského.

V naší zemi našel venkovský lid svou dějinnou chvíli pro revoluční vstup na politickou scénu v r. 1419. Pouti na hory, které byly konány po celých Čechách,⁶² daly lidu jednak poznání vlastní síly a početnosti, jednak kázáními horlivých kněží i pevnou ideologii. Selský lid byl jediný v tehdejší společnosti, který mohl být skutečně revoluční třídou,⁶³ která důsledně a nekompromisně usilovala o svržení dosavadního společenského systému. Stejně, jako se obracela proti všemu, co tento systém představovalo, obrátila se i proti existující formě státu, proti monarchii.

Silným náznakem její vůle změnit dosavadní systém vlády a později i formu státu jsou pověsti, které se o poutích na hory vyskytovaly, že totiž shromážděné množství mělo v úmyslu si zvolit krále a biskupa.⁶⁴ Tyto pověsti došly až k sluchu krále Václava, který se takové možnosti vážně obával a dokonce se domníval, že má být na královský trůn lidem dosazen Mikuláš z Husí.⁶⁵ O pravdivosti toho, že takové pověsti vznikly, i o obavách krále před revolucí nelze pochybovat.⁶⁶ Zachovávané zprávy

⁶¹ Tak ukazuje Václav Novotný, K otázce polské kandidatury na český trůn, Sborník Žižkův, Praha 1924, při čemž jeho vývody nejsou všude úplně přesvědčivé a bude třeba podrobit je revizi na základě přesného rozboru pražské politiky v období Želivského. Srov. i Jaroslav Goll, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897, str. 147—148.

⁶² O nich a jejich bojovém charakteru Josef Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí, Praha 1952, kapitola V.

⁶³ Že jí nebyla a nemohla být chudina městská, dokazuje na různých místech cit. práce Graus.

⁶⁴ Cenné doklady o tom shromažďuje F. M. Bartoš, Do čtyř pražských artiklů, str. 555—556.

⁶⁵ Kronika Vavřince z Březové, F. R. B. V, str. 345.

⁶⁶ Macek u. d., str. 247 takovým zprávám plně věří.

jsou natolik spolehlivé, že jim lze plně věřit, tím spíše, že se různé prameny v tom podivuhodně shodují. Výklad Vavřince z Březové, tedy pramene jistě prvořadého a velmi přesného, je o tom zcela jasný a dodává dokonce, jak král i panstvo si byli vědomi, že síla, kterou je revoluční hnutí schopno vyvinout, je neodolatelná.⁶⁷ Na tuto zprávu navazuje plně i jiná, o něco sice pozdější, ale nicméně čerpaná z dobrého pramene,⁶⁸ podle které později na podzim, již po smrti králově, mínil lid, přicházející se shromáždění od Křížků do Prahy, zvoliti si biskupa a světského knížete (*»ducem secularem«* — ne tedy už krále *»regem«*).⁶⁹ I tendenční pamflet katolický, skoro soudobý, který se o této věci zmiňuje, nemá ani při určité zmatenosti zprávu odporující této skutečnosti,⁷⁰ a dodává jenom trpce, že král, dokud mohl hnutí zameziti, nechtěl tak učiniti, a nyní již je pozdě chtít.⁷¹

O pravdivosti těchto zpráv svědčí skutečnost, že biskup, třebaž ne hned, přece jen o rok později, byl na Táboře skutečně zvolen⁷² a tím vytvořena samostatná církevní organizace táboorská. Avšak nikde nečteme, že by byl zvolen i král. Proč se to tedy nestalo s panovníkem podobně? Odpověď na to dají zase samy prameny.

Ještě při shromážděních na horách byly hlášány požadavky radikální, mezi nimiž byla i zásada, že zákon boží plně postačuje k vládě ve společnosti lidské (*ecclesia*).⁷³ Zdánlivě je tu jen slovní ohlas Husova krátkého, ale závažného dílka *»De sufficientia legis Christi«*,⁷⁴ v němž na wiclifov-

⁶⁷ F. R. B. V, 402: *»...per potenciam, cui resistere non valerent...«* I když pozdní zprávy Cochlaeovy, *Historiae Hussitarum libri XII*, Moguntinae 1549, jsou o tom velmi zmatené, nelze pochybovati, že měl v ruce nějaký pramen podobný. Srov. str. 172: *»Terruit ea congregatio Venceslaum regem, verentem, ne tumultu facto in se arma converterent, Regnum sibi adimerent.«*

⁶⁸ *Monumenta conciliorum generalium saeculi XV*, I. ed. Palacký a Birk, Vídeň 1857, str. 387. Pisatel je dobře informován, neboť i ostatní průběh událostí, byť stručně a schematicky, je líčen v podstatě správně.

⁶⁹ *»Rege Wenceslao... mortuo, insurrexit congregacio ad plura milia utriusque status, secularium scilicet et spiritalium, utriusque sexus, virorum et mulierum, que veniens Pragam, non multum tamen armata, sed quasi modo pacifico, adaucta sibi ampliori multitudinem conabatur, quasi sedicione concitata, episcopum sibi erigere et ducem secularem, intendens simpliciter ab ecclesia Romana se scindere et alienare...«* Termín *»ducem secularem«* lze vysvětliti velmi snadno prostým úmyslem zvoliti si svou hlavu či svého vůdce; nemusí tudíž značiti ani titul.

⁷⁰ *Anonymus de origine Taboritarum* u Höflera, *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung* I, str. 530: *»Considerans itaque rex hos sectarios conspiracy Taboritice multiplicari supra numerum, timens ne suam conspirarunt in necem prout fecissent procul dubio et regem, si supervenisset diutius, occidissent, volens obstare principiis jam licet sero consilio varia, quibus illam conspiracy viperinam capitibus quidem diversis sed caudis ad invicem colligatis possit dissolvere et dictos sectarios propellere a finibus sue subditi subditioni.«*

⁷¹ *»Quesivit quidem valde sollicite sed incassum; quia dum potuit, noluit, dum voluit tunc posse perficiendi sibi penitus est ademptum.«*

⁷² Srov. Bartoš, *Artik.* str. 558—9.

⁷³ *Chronicon Taboritarum* u Höflera II, str. 479: *»Quarto quod lex ewangelica est sufficientissima pro se sola ad regimen ecclesie militantis...«*

⁷⁴ Vydáno v Joannis Hus atque Hieronymi Pragensis *Historia et monumenta*, Norimberk 1558, (druhé vydání 1715), I, str. 44b—48a (55a—60b).

ském základě je theoreticky zdůvodněna zásada, že církvi postačuje k jejímu řízení plně zákon Kristův a není třeba zákonů světských. Obsah termínu »ecclesia« však zahrnuje v sobě v Husově díle především samu »církve«, jak to plyne z celé souvislosti jeho práce, kdežto v článcích tábořských se jím rozumí celá »společnost lidská«. Není to jistě nic nového, neboť všude ve středověké literatuře to je běžné označení.⁷⁵ Avšak jestliže zákon boží plně postačí k řízení lidské společnosti, pak tím automaticky musí zmizet každá vláda odporující tomuto zákonu a tudíž i současné království.⁷⁶

Sledujeme-li vývoj názorů hláсанých na horách, vidíme, že přímo zákonitě přecházejí od popření existující vlády a touhy po volbě vlastního krále přes snahu mítí pouhou »hlavu světskou« (tak lze asi vyložití název »dux secularis«) až k úplnému odmítnutí monarchie jako formy státní. Toto zjištění nám umožňuje důležité poznatky, jak vzniká revoluční ideologie selsko-chudinského Tábora — chiliasmus a jak důležité místo v ní zaujímá otázka státní formy.

Nejvýznamnějším zdrojem poznání tábořského chiliasmu⁷⁷ jsou chilastické články, které jsou v podstatě pramenem plně spolehlivým.⁷⁸ Známý jsou ve třech základních redakcích v zásadě se neodlišujících, z nichž znění české je nejširší⁷⁹ a postihuje vývojově různá období Tábora od počátků v r. 1419 až do konce roku 1420.⁸⁰ Při jaké příležitosti toto znění vzniklo, nám není známo, zatím co u ostatních dvou latinských jsme o tom dobře zpraveni. Text článků zachovaný Vavřincem z Březové⁸¹ v 72 článcích byl čten při známém hádání v domě Zmrzlíkově 10. prosince 1420 Petrem z Mladoňovic a sestaven universitními mistry pražskými. Třetí znění pochází z pera známého odpůrce Tábora M. Jana z Příbramě a je podstatným obsahem traktátu »Contra articulos Picardorum«⁸² sestaveného tak, že se uvádí vždy znění článků a ihned vyvrací důvody autorovými. Článků je 76 a tvoří jakousi theoretickou příručku pro boj proti tábořským naukám s poučením, jak je vyvracet.⁸³

Vidíme tedy, že dochovaná znění jsou sestavena odpůrci Tábora z řad

⁷⁵ Srov. Otto Gierke, Das deutsche Genossenschaftsrecht III, Berlin 1881, str. 518, pozn. 7 — Macek v uv. díle str. 282 a 294 správně překládá termín »ecclesia« jako »společnost lidská«.

⁷⁶ Dle Macka, str. 283, byl v těchto článcích »základ k všeobecnému útoku proti církvi i proti celému společenskému zřízení«.

⁷⁷ Přehled pramenů o chiliasmu sestavil Macek, Tábor, příl. IV., str. 436 ns.

⁷⁸ Josef Macek, Tábořské chilastické články, Sborník historický I, 1953, str. 53—64.

⁷⁹ Archiv český III, str. 218—225.

⁸⁰ Macek v cit. článku str. 61.

⁸¹ F. R. B. V, 454—462.

⁸² F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna, Praha 1928, str. 64—65, č. 5. Rozbor traktátu podal Kamil Krofta, O některých spisech M. Jana z Příbramě, ČČM 73 (1899), str. 209 ns.

⁸³ Články cituji podle vydání Ign. v. Döllingera, Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters II, München 1890, str. 691—700.

husitské pravice. U znění Vavřincova i Příbramova, které bylo velmi užitečné i straně katolické v jejím boji nejen proti Táboru, nýbrž i proti husitství vůbec,⁸⁴ to je zjevno již ze souvislosti, v jakých jsou nám zachovány; u znění českého to můžeme s jistotou předpokládat, jednak právě proto, že je psáno jazykem českým, jednak pak proto, že katolík by byl sotva opomněl důrazně a opětovně vytknouti přijímání pod obojí, které se děje proti zákazu církve.

Významným doplňkem chiliastických článků je kromě jejich zkráceného znění zachovaného rovněž Vavřincem z Březové na jiném místě jeho kroniky,⁸⁵ též známý protitáborský pamflet Příbramův »Život kněží tábořských«.⁸⁶ Jen nepatrně později než vznikla všechna tři základní znění chiliastických artikulů, sestavil podobné články Jakoubek ze Stříbra ve velké české postille na Apokalypsou,⁸⁷ která patří asi roku 1421. Ze současného a dobře informovaného pramene zpravuje o chiliastických programových zásadách tábořských ještě také španělský prelát Ondřej z Escobaru, píšící před zářím r. 1422,⁸⁸ který se ve dvou polemických spiscích pokouší vyvracet nauky tábořské a klade důraz zejména na prvotní tábořský komunismus.

Všechny tyto prameny téměř shodně obsahují velmi závažná místa dobře ukazující na tábořské nauky o formě státu. Jde tu v podstatě o dvě these hlášané v období chiliasmu.

1. Volba krále nemá býti provedena, protože bude kralovat sám Kristus, který sestoupí na zemi a odevzdá království lidu země.⁸⁹

2. »Kralování a panování« na zemi přestane a s ním ustanou také jakékoliv dávky a úroky.⁹⁰

Není ani pochyby o tom, odkud se vynořily tyto these, zejména druhá z nich. Poddaní sedláci spojovali s budoucím příchodem Kristova králov-

⁸⁴ Kterýsi farář nabádal v dopise děkana tepelského, aby si opatřil 76 článků, bez nichž je prý jeho boj proti husitům téměř nemožný. Otiskl Jan Sedláček, *Studie a texty III*, str. 120—121; podrobně jeho obsah uvádí Macek, *uv. článek*, str. 56.

⁸⁵ F. R. B. V, str. 413 ns.

⁸⁶ Vydal Josef Macek, *Ktož jsou boží bojovníci*, Praha 1951, str. 262—309.

⁸⁷ Vydal František Šimek v Praze 1932—33. Články jsou obsaženy v díle prvním na str. 525. Vydal je již Václav Flajšhans ve VKČSN 1903, III, str. 25—28, který tehdy postilu mylně připsal M. Křišťanu z Prachatic. Macek ve svém článku jich nepoužil.

⁸⁸ F. M. Bartoš, *Španělský biskup proti Táboru a Praze*, Jihočeský sborník historický 11 (1938), str. 68—70, kde jsou otištěny závažné výňatky z Ondřejových spisů, zejména i sedm článků chiliastických.

⁸⁹ Vavřinec čl. 23 (F. R. B. V, str. 457), Příbram čl. 47 (Döllinger, str. 697—8); A. Č. III., str. 221. Příbram, *Život kněží tábořských* (u Macka, str. 270) formuluje tak, že »kralovanie má lidu obecniemu dáno býti«. Ondřej z Escobaru praví (Bartoš l. c., str. 69): »Nec debent habere principem aut prefectum aliquem, alios excellentem, sed omnes equaliter vivere.«

⁹⁰ Vavřinec čl. 22 (F. R. B. V, str. 457); srv. i zkrácené znění článků tamtéž, str. 415; Příbram čl. 46 (Döllinger, str. 697); A. Č. III., str. 221; stručněji praví Jakoubek, str. 527 (u Flajšhanse, str. 27): »Item že žádného nemá býti pána, žádného krále, žádného panování, aby žádnému poddání nebyli.« U Ondřeje z Escobaru je to čl. 6 (Bartoš, str. 70).

ství, které odstraní všechny nespravedlnosti, především i odstranění nejtěživějších povinností, totiž úroků a desátků placených vrchnosti duchovní a světské. Hospodářský a třídní protifeudální základ, ze kterého jejich víra vzniká, je zřejmý na první pohled. Není pak divu, že proti těmto naukám útočila ostře publicistika katolická. Celkem správně je vystihl i neznámý autor, t. zv. »Chronicon breve regni Bohemie«, který obě zásady spojil do jediné věty, v níž vyčítal husitům, že nechtějí být nikomu poplatní a že nechtějí nad sebou uznávat žádného panovníka, nýbrž sami sobě panovati.⁹¹

Mohlo by se zdát, že na horách i ve vznikajícím Táboře byla hlásána anarchie. Nelze tu sice naprosto vyloučiti možnost, že ve vzrušeném mysticismu, v očekávání příchodu vlády Kristovy na zemi, se skutečně ozvaly hlasy, které bychom mohli jako anarchistické označiti, avšak ve svém celku Tábor anarchistický nikdy nebyl. Již od jeho počátků byla uvnitř tábořského bratrstva pevná organisace, jak církevní, charakterisovaná potom volbou vlastního biskupa, tak i vládní a správní. I v období spotřebního komunismu jsou nad majetkem společně shromážděným ustanovení »úředníci kádí«;⁹² jakmile se jednoduchý život na Táboře začíná s přibývajícím množstvím lidu komplikovat a členit, je ustanovena čtyřčlenná vláda,⁹³ jejímž členem je i Žižka.⁹⁴ Také nutnost pevné vojenské organisace si bezpečně vyžadovala dobrou a pružnou vládu. Ani v dalším průběhu hnutí se nikdy neprojeví tendence anarchistické. Dokonce pevná vnitřní vláda, kázeň a pohotovost tábořské organisace budí všude hluboký obdiv, neboť byla zárukou síly a údernosti vojsk bratří i mocného politického vlivu Tábora v Čechách i při vyjednávání s cizinou.

Není tuším pochyb, že Tábor ve svých chiliastických počátcích stojí v příkrém odporu nejen proti osobám panovníků, proti Václavovi i Zikmundovi, z nichž zejména druhého pokládá právem za naprosto nehodného vládnout, nýbrž i proti monarchii vůbec.⁹⁵ Je zde v theorii hlásána i v praxi vykonávána vláda, kterou můžeme nazvati republikánskou. Literatura zcela běžně tohoto termínu užívá pro označení formy tábořské organisace⁹⁶

⁹¹ Ed. Horčička v Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 37 (1899), str. 466: »Et ibi fecerunt inter se consilium non habere regem neque cesarem, dominos neque nobiles neque alicui esse tributarios, sed per se dominari.«

⁹² Zpravuje o nich Příbram v Životě kněží tábořských u Macka, str. 265.

⁹³ Tohoto názvu užil jistě správně Palacký III, str. 276.

⁹⁴ F. R. B. V, str. 362.

⁹⁵ Správně to postihl Frant. Graus, Krise feudalismu ve 14. století, Sborník historický I (1953), str. 119: »...ve všech zemích, kde existovala skutečná královská moc, nesměřuje lidové hnutí proti králi, neboť mylně vidělo v králi zastánce svých práv... Naproti tomu nesměřuje husitské revoluční hnutí jen proti duchovním a světským feudálům, ale současně i proti králi.« Nepřesností v tomto jinak správném poznatku je, že nikoli celé husitství je proti vládě královské, nýbrž jen jeho radikální levice.

⁹⁶ Byl to již Bedřich Engels, kdo tak tábořské bratrstvo charakterisoval. Viz Německá selská válka, Praha 1950, str. 38: »U Táboritů se už dokonce objevuje pod theokratickým nátěrem republikánská tendence, kterou ke konci XV. a počátkem XVI. století

a není, myslím, překážek, proč by nebylo možno pokládati toto označení za výstižné a věcně správné. Vždyť samo jméno Tábor, vzaté z knihy Soudců,⁹⁷ je spojeno se vzpomínkou na biblické vyprávění o porážce krále a je symbolem »vlády soudců«, jak byla v počátcích Tábora hlášána.⁹⁸ Při rozboru dokumentů týkajících se organizace i politické nauky táborské není vůbec možno myslit na to, že by v jakékoli, třebaš zakryté formě tam bylo přijímáno zřízení monarchistické.⁹⁹ Jak ukáže ještě další průběh vývoje Tábora, nešlo tu jen o přechodnou nauku politickou vzniklou z prvního rozmachu hnutí a zvláště z jeho období chiliastického. Ani Tábor pozdější dokonce i z doby po Lipanech, se dlouho nepřiklonil k myšlence na monarchii a zůstával důsledným odpůrcem znovuzřízení královské moci.

Stanovisko Tábora k otázce státní formy zasluhuje jistě prvořadě pozornosti nejen proto, že vyjadřuje politický názor širokých mas lidových, nýbrž i proto, že jde o nejvýznamnější mocenskou složku v husitských Čechách. Žel, prameny jsou tak zlomkovité a mezerovité, že hlas Tábora samého slyšíme jen zcela výjimečně a musíme se spoléhat velkou většinou na zprávy Tábora nepřátelské, ať už se strany katolické nebo z úst mluvčích konservativní husitské pravice. Avšak i v oněch nepatrných útržcích pramenů původu táborského nacházíme pro naši otázku poznání bezpečné a závažné.

Měšťanský Tábor k nám promlouvá jasnou řečí v postile svého biskupa Mikuláše z Pelhřimova.¹⁰⁰ Kazatel nezakrývá vůbec uspokojení, ba upřímné potěšení nad tím, že Imperium římské poklesá ve své moci, že od něho ustupují celá království a že i Češi se odtrhli.¹⁰¹ Avšak to samo o sobě

dále rozvinuli zástupci plebejců v Německu.« Václav Vaněček, Stát a právo v husitském revolučním hnutí, Právník 91 (1952), str. 367 mluví o Táboře přímo jako o »státě republikánského rázu«, užívaje i prací Zdeňka Nejedlého, kde takové označení je. F. M. Bartoš mluví o republice v táborství zcela běžně v řadě prací; srv. n. př. Husitství a cizina, str. 156—7; Chelčický a Rokycana v Listech filologických 48 (1921), str. 120 a j.

⁹⁷ Shrnutí názorů starších vyslovených o vzniku jména Tábor je u F. M. Bartoše, Artik. 511, pozn. 108.

⁹⁸ F. M. Bartoš, L. F. 48 (1921) l. c.; Josef Pekař I, str. 195.

⁹⁹ I při známé tendenční nechuť Pekařově proti Táboru je těžko pochopitelné, jak mohl tvrdit, že »...kromě nejasných náznaků všeho toho v době prvního roku bouře, ne-najdeme později žádné zprávy, jež by nasvědčovaly tomu, že by Táboři zavrhovali feudální monarchii, jak ji vytvořil pozdější středověk, nebo chtěli dokonce republiku«. (I, str. 195, viz i pozn. č. 5 k tomuto místu na str. 281.) Pekař toto tvrzení uvádí po rozboru četných míst pramenných, která si právě k této otázce pečlivě snesl, a přesto dospívá k tomuto závěru, ač řeč pramenů ukazuje jasně, že Tábor nebyl ani náznakem monarchický. Takové tvrzení je v této souvislosti výsledkem Pekařovy snahy popřít táborskou demokratičnost. Vědomí, že radikálové odmítali obnovu monarchie, žije ještě u Dačického, Paměti I, (vyd. Ant. Rezek v Praze 1878), str. 25, kde poznamenává při zprávě o bitvě u Lipan: »Když pak po mnohých svých vítězstvích k žádnému pokoji přistoupiti, ani krále jmíti nechtěli a pod tím země vždy dále hubena byla, i spuntovali a sebrali se proti nim jiní Čechové nadepsaní, pokoje žádostiví, a tak je sotva přemohše, konec jim učinili.«

¹⁰⁰ Mikuláš Biskupcovi připisuje anonymně zachovanou postilu (jsem přesvědčen, že právem) F. M. Bartoš, Táborské bratrstvo let 1425—26 na soudě svého biskupa Mikuláše z Pelhřimova, Časopis spolku přátel starožitností českých 29 (1921).

¹⁰¹ F. M. Bartoš, str. 119: »Jam multum est diminuta imperialis potestas... Videamus regnum et imperium Romanum, qui toti mundo imperare volebant, quomodo multa regna

není ještě výrazem jeho protimonarchistického smýšlení, které se projevuje daleko zřetelněji v souvislosti jiné. Kazatel popisuje vlastnosti, jaké má mít ten, kdo bude zvolen k vedení lidu, a vyžaduje od něho především pevnost ve víře a hluboké kvality mravní.¹⁰² Nikde však není ani náznakem řečeno, že by to měl být panovník; právě naopak, je nutno vykládati věc tak, že to má být osoba, která bude stát v čele zřízení táborského, které je republikánské. Kde není takových vlastností, jaké kazatel vyžaduje, nemá být vládce uposlechnuto, nýbrž je třeba mu klásti při jeho vládě odpor.¹⁰³ Lze jistě připustiti domněnku, že tím Biskupec myslí nejen na krále Zikmunda, nýbrž i na knížete Korybuta,¹⁰⁴ jemuž se ostatně Táboři v poslušnosti nepoddali.¹⁰⁵

I když postila Biskupcova má jen velmi řídké zmínky o formě státu, neboť to je otázka na Táboře jasná, přece jen je vidět, že ani na okamžik nepočítá s existencí moci královské a staví se k ní zcela negativně. Ani Tábor měšťanský nemíní v žádném směru omeziti svou svrchovanou moc, kterou má nad územím sobě podřízeným. Polní bratrstvo táborské i úzce s ním spřátelené bratrstvo sirotčí se pokládá za pány svrchované, kteří nepodléhají už moci jiné, jak o tom svědčí sebevědomé tvrzení, že mají »moc od boha půjčenou«.¹⁰⁶ Nelze však tvrdit, že by Tábor tvrdošíjně setrval na izolaci a nemínil se podříditi vládě celostátní. Sněm Tábořského svazu konaný roku 1426 v Písku¹⁰⁷ o tom hovoří přesvědčivou řečí:

»Item moci zřiezené světské hotoví jsú poddání býti vedle zákona božieho, kterážby byla řádně vyzdvižena a k niežby svú vuoli přidali; k takové chtie hleděti vším hodným poslušenstvím.

Item kteřížby kolivěk řádí křesťanští a prospěšní ve všech stavích v zemi České byli vyzdviženi vedle boha, ty chtie držeti a zachovati, a prvních řádov řádných a poctivých křesťanských nemienie ani chtie rušiti.«

discesserunt ab illo, sicut patet de Grecis etc., et continue destruitur propter hoc, quod ab illo homines discedunt, utque Bohemi.«

¹⁰² Str. 115: »Talis debet ad regendum populum eligi: 1° qui habet fidem bonam et sinceram... 2° qui pati posset pro fide Christi, 3° qui habet caritatem magnam ad deum et proximum, 4° qui pugnando viriliter carnem et dyabolum vincit...«

¹⁰³ Str. 120: »Muliebres existentes intromittunt se populum dei regere, qui soli deberent virilibus rectoribus subesse. Et contra tales predicatorum debent se opponere, ne regant populum domini, quibus precipitur, ne admittant illos in ecclesia loqui I. Thim. II. (11).« Biskupcovo zaujetí proti světským vládcům se zřetelně projevuje v útočném výroku: »Quis imperator, quis rex, quis princeps, quis baro etc. non est bestialis?« — tamtéž, str. 114.

¹⁰⁴ Tak soudí Bartoš, l. c.

¹⁰⁵ Snad tu má i jistý význam pravidelné užívání slovesa »regere« a nikoli »regnare«, jak je tomu podobně na mnoha místech husitské publicistiky.

¹⁰⁶ Codex iuris municipalis III (ed. Čelakovský a Friedrich), str. 65, privilegium hejtmanů tábořských a sirotčích Kutné Hoře; podobně i str. 86 v privilegiu hejtmanů sirotčích Kolína. Opakuje-li se tento termín i později za zemského správce Alše z Vřešťova (tamtéž, str. 101) v privilegiu pro Kutnou Horu, jde jasně o jeho převzetí ze zmíněného staršího listu hejtmanů vojsk polních, neboť jsou Kutnohorským potvrzována přibližně táž práva.

¹⁰⁷ Jeho zápis zaslaný Pražanům v A. Č. III, str. 256—259. Místa zde citovaná na str. 258.

Z tohoto zápisu zřetelně vyplývá, že podmínkou poslušnosti Tábora takové vládě je jeho účast v ní¹⁰⁸ a zřízení vytvořené podle křesťanských řádů a božího zákona, čímž již předem je řečeno, že Tábor neuzná vládu, která taková nebude a která již tím bude zahrocena proti němu. Není jistě ani pomyšlení, že by si Táboři takovou vládu představovali ve formě monarchie!

Takové protimonarchistické nauky Táborů nezkrušily ještě ani Lipany. Ani při porážce nehledají ještě dlouho spojenectví se Zikmundem a koncillem, jako to už předtím učinilo panstvo a konservativní měšťanstvo, nýbrž snaží se především poznati příčiny svého neúspěchu a oslabení a z nich si vzít poučení. Dobře cítí, že to bylo proto, že přijali mezi sebe osoby, které se k nim přidaly ne pro zákon boží, ale z prospěchářství, protože viděly, že se Táboru daří. Pro dary koncilu a krále uherského je pak takovíto spojenci zradili.¹⁰⁹ Nejzávažnější chybou pak bylo, že Tábor dopustil, aby se od něho odklonili lidé pracující (*homines laboriosi*), zejména také pro zatížení přílišnými dárkami.¹¹⁰ Je nutno i vážně varovati před šlechtou, která je nejhorším nepřítelem Tábora, a páni mají býti na Táboře zbaveni titulů i hodností.

Východisko ze své svízelné situace hledá Tábor ve snaze nově organizovati svou moc i systém vládní, který by pak platil v celé zemi, jež by byla přinucena k příchylnosti k Táboru.¹¹¹ Jasně tu zní ještě hlas starého Tábora, hlas odporu proti smířlivosti s králem Zikmundem, jaká vlivem konservativního křídla, zmohutnělého vítězstvím lipanským, nabývá stále více a více půdy. Ovšem je to již příliš pozdě, plány na znovuzřízení oné obrovské moci nesené nadšenými vojsky polními jsou už jen ilusorní a v praxi neuskutečnitelné, zejména proto, že Tábor se průběhem let změnil v normální feudální město,¹¹² v němž živel měšťanský převládl tak silně, že nakonec hledá přece jen svůj prospěch u panovníka a v jeho privilegii.

Při pokuse vysledovati tábořské nauky o formě státního zřízení, zaslouží zvláštní pozornosti názor největší osobnosti husitského revolučního hnutí, Jana Žižky. On sám se musel během bouřlivých let revolučních bojů častokrát zabývatí řešením otázky, jakou formu má mít stát český a kdo mu má být postaven v čelo. Z některých činů Žižkových by se dalo usuzovati,

¹⁰⁸ V a n ě ě k, který toto místo cituje na str. 378, správně na tuto skutečnost upozorňuje proložením slov »svú vuoli«.

¹⁰⁹ Tak charakterisuje situaci neznámý tábořský kněz někdy koncem roku 1434 nebo počátkem 1435 (M. C. I, str. 529).

¹¹⁰ Projev Šimona kováře (M. C. I, 530): »... quia communitas a nobis declinavit, et presertim homines laboriosi propterea, quia eos dactis aggravavimus. ... homines laboriosos, quorum multitudinem habuimus, et eis pro voluntate nostra usi sumus, illi eciam a nobis sunt abstracti.«

¹¹¹ Tamtéž 532: »... Et eciam facientes concilium generale, mandabimus omnibus interesse, ut ordinem terre disposeremus, et ibi concilio facto, quid nobis videbitur, statutum terre nobis soli per nostram voluntatem faciemus!«

¹¹² O tom nejlépe M a c e k, Tábor, závěrečná kapitola VI.

že nebyl nepřátelský myšlence monarchie. On připojil táborskou pečeť k poselství do Polska,¹¹³ které mělo získati pro český trůn polského krále Vladislava nebo litevského velkoknížete Vitolda, on se po počátečních rozmíškách smířil s vládou Korybutovou a přislíbil jí svou podporu. I jeho osobní vztah ke Korybutovi byl po překonání počátečních neshod jistou dobu docela srdečný.

Uvážíme-li však Žižkovu vynikající státnickou obezřetnost i obratnost diplomatickou, jakou nejednou projevil, musíme v těchto jeho činech vidět především snahu zamezit vyhrocení vnitřních rozporů v Čechách mezi stranami husitskými, jejichž škodlivosti pro celé hnutí si byl dobře vědom. Tomu tak je jistě při jednání s Polskem, kdy dobře asi vycítil potřebu vystoupit před mezinárodním forem jednotně, která byla asi v jeho očích důležitější než případné nesnášenlivé prosazování stranického zájmu Táboru. Žižka podpořil jen jediné poselstvo do Polska a v budoucnu se nikdy už jednání nezúčastnil, ba snažil se jim překážeti. Vždyť Korybut původně přijíždí do Čech v domnění, že Žižka je odpůrcem řádné vlády! Žižkovi bylo jistě jasno, že v Zikmundu Korybutovi nepřichází do Čech muž, který by skýtal záruku zdárného dovedení revoluce k vítězství, ale snad v něm viděl osobnost, jejíž obecné přijetí by vytvořilo možnost překlenouti nejtěžší rozpory vnitřní. Charakteristické je, že v přijetí Korybuta Tábořem¹¹⁴ není ani slovo o tom, že je zástupcem velkoknížete Vitolda,¹¹⁵ není užito vůbec titulu královského a kníže je nazván »pomocníkem a správcem nejvyšším této země«. Je-li pak správné mínění, že tento zápis není opisem listu Žižkova, nýbrž toliko poznamenáním tohoto aktu pražským písařem,¹¹⁶ pak ovšem nebude ani možno v něm hledati něco více, než čím byl ve skutečnosti, totiž vhodným kompromisem k uklidnění rozvířených sporů mezi husitskými stranami. Tábor jako celek tím nikterak nezměnil své celkové tendence protimonarchistické a svou nedůvěru ke Korybutovi.¹¹⁷ Prokázalo se to zřetelně pokusem, třebaš nezdařeným, o převrat v Praze v říjnu 1422, který jasně směřoval proti vládě litevského knížete.¹¹⁸

Prozkoumání Žižkova významného vlivu v celé zemi, který se projevoval i při jednáních o státním zřízení, by nebylo úplné bez stručné zmínky

¹¹³ F. R. B. V, 447.

¹¹⁴ Hugo Toman, *Žižkův duch, povaha a listy*; druhé vydání upravil F. M. Bartoš v Praze 1924, č. 5, str. 69—70.

¹¹⁵ Povšiml si toho Novotný ve Sborníku Žižkově, str. 131.

¹¹⁶ Tak soudí Pekař II, str. 167.

¹¹⁷ Lze-li věřiti zprávě Windeckeho, byl během jeho pobytu v Čechách právě Žižka nakonec jeho odpůrcem. Srv. Eberhart Windeckes' *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ed Wilhelm Altmann, Berlin 1893, str. 114—115. Přijímá to i Friedrich v. Bezold, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten I.* München 1872, str. 131.

¹¹⁸ O tom W. W. Tomek, *Dějepis M. Prahy IV*, str. 259 ns.

o jeho vlastním postavení ve vojsku i v celém státě.¹¹⁹ Zprávy současníků pokládají jeho posici i moc za tak významnou, že se dokonce objeví u odpůrců několikrát i tvrzení, že Žižka byl zvolen králem.¹²⁰ Autoři takových zpráv zřejmě použili tohoto označení z neznalosti vnitřní struktury husitského státu, při čemž se tendenčně projevil i úmysl zdůraznit svým čtenářům nebezpečnost husitské vzpoury, jež vede dokonce až k volbě vlastního krále. Ostatní zprávy referují již o Žižkově postavení strážlivěji. Žižka je nejčastěji označován ve shodě se skutečností jako hejtman (*capitaneus*), jak je tomu v kronikářských dílech Ludolfa Zaháňského¹²¹ nebo Tomáše Ebendorfera.¹²² České satirické skládání protihusitské »Václav, Havel a Tábor« má o Žižkovi verš: »Táboři šílenci Žižku za hlavu zvolichu«,¹²³ kde je v této lapidární formě řečeno, že Žižka byl nejvyšším představitelem moci tábořské. Velmi pádně a výstižně se vyjadřuje známý odpůrce husitství Štěpán z Pálče, píšící v emigraci v Krakově rozlehlou protihusitskou trilogii, v níž tvrdí, že husité, stanovivše sobě pánem Žižku, nechtěli poslouchati nikoho vyššího, řídíce se svými vlastními předpisy právními.¹²⁴

¹¹⁹ Některé doklady o Žižkově postavení shrnul Friedrich v. Bezold, *K dějinám husitství*, Praha 1914, str. 70.

¹²⁰ Po prvé se objevilo takové tvrzení v r. 1426 v kázáních vídeňského augustiniána Oswalda Reinleina, který propagoval křížovou výpravu proti Čechům. Mezi jinými smyšlenkami přirovnal Reinlein Žižku k apokalyptické bestii vystupující z moře a tvrdil, že »ista heretica gens sibi ipsi eum in regem pretulit«. (Viz F. M. Bartoš, *Husitika a bohemika* několika knihoven německých a švýcarských, zvl. otisk z VKČSN 1931, str. 10, tam podán obsah kodexu norimberského Cent. I, 78, kde tato kázání na f 68—126.) — Podobným způsobem je Žižkovo vedoucí místo charakterisováno i v kronice Václava z Jihlavy, kde se praví: »...wann die Behem mit einem Puben Zyzka genannt, den sie in zu einem kunig derwelt und ufgewarffen hetten, wider got und wider recht mit im landt zu Behem zu velde czugen...« (Úryvky z kroniky otiskl Johann Loserth v *Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen* 19 [1881], str. 85—87.) Jiné takové místo obsahuje i Anonymní invectiva contra Husitas u Höflera I, str. 631, podle které pošetilí Čechové a Moravané »...qui contempto suo domino naturali dictum Žižka laicum, ortu ignotum, jam defunctum latronem regnare super se elegerunt;« a po jeho smrti postavili na jeho místo kněze Prokopa. Takovéto výroky pramenů daly asi podnět Hugo Tomanovi, *Husitské válečnictví*, Praha 1898, str. 105, k tvrzení: »Opodál stojícím zdálo se vůdcovství toto býti přímo jako králováním.« — Pro posouzení Žižkova postavení ve státě nepřináší nic podstatného urážlivé pojmenování v kompilaci zvané *kronika Beneše Minority* (u Dobnera, *Monumenta historica Boemiae* IV, str. 72) »Zizka princeps latronum...«, neboť je vyřčeno s úmyslem očernití jeho i vojska, jímž stál v čele, a vystihuje jen skutečnost jeho vůdcovského postavení. — Všechna tato místa jsou psána zapřisáhlými nepřáteli husitství vesměs s nenávistnou propagační tendencí. Stejně jako jsou v nich překrouceny i jiné skutečnosti, je skresleno i Žižkovo postavení ve státě.

¹²¹ *Tractatus de longaevo schismate*, ed. Johann Loserth, A. Ö. G. 60 (1880), str. 494: »Capitaneus etenim secte illius diabolice, quem sibi Hussoniste supra se contra deum in caput erexerant, Cziskow nomine vel cognomine...«

¹²² *Kronika rakouská, Scriptores rerum Austriacarum* II, Vídeň 1725, str. 846—47: »...Sisko armiger quidam ignobilis, ipsorum errantium capitaneus...« nebo »...Sirotei... quia sub capitaneo Zyzka superstites remanserunt...«

¹²³ ČČM 5 (1831), str. 379. Srovnej s tím Ludolfovo: »...in caput erexerant...« v poznámce 121.

¹²⁴ Citát u Pekaře II, str. 69, pozn. 2: »...ita ipsi pro domino naturali insigniorem latronem et predonem, quam fuit Barrabas, nomine Ziskam, pro domino statuantes, more Luciferi nullum superiorem, quibus ex debito obligantur in obediencia, paciuntur sed velut

Hlasy z nepřátelské publicistiky lze doplnit i důležitým údajem kroniky Vavřincovy. Při líčení příprav proti Zikmundovu vpádu na podzim 1421 popisuje kronikář i příchod pomocných vojsk táborských do Prahy pod vedením Žižkovým, který byl prý přijat v Praze s velkou slávou a nadšením, jako kdyby byl sám panovníkem.¹²⁵

Z těchto zpráv vyplývá nepochybná skutečnost výjimečnosti Žižkova postavení v zemi. On byl válečným vůdcem a organizátorem, kromě toho však i reprezentantem velmoci táborské a později i svého východočeského svazu. Jeho vliv a význam se zejména v obdobích vážného nebezpečí stupňoval tak, že mu příslušelo první místo ve státě a byl také jako nejvyšší představitel spojených mocí husitských vítán i respektován. Odtud vzniklo tvrzení o jeho kralování, neboť málokdo z cizinců si uměl představit takovéto obecně uznávané postavení v čele obrovské moci válečné i v čele aparátu vládního jinak než jako úřad panovnický. Ovšem tomu tak nebylo a označení capitaneus nebo hlava je daleko výstižnější a věcně přesnější pro charakteristiku Žižkova místa ve státě. Přitom je třeba povšimnouti si skutečnosti, že ani v nepřátelských charakteristikách, Žižkovi tak nepříznivých, není nikde obviněn z toho, že by snad byl nějak uchvátil moc. Ze všech zpráv vyplývá opak; že byl do čela zvolen, že jeho vůdčí postavení bylo v souladu s vůlí veškerého lidu jemu podřízeného.

Je tedy zřejmé, že současníci si byli do jisté míry vědomi zvláštní povahy Žižkovy moci, ale nebylo jim někdy úplně jasno, že Žižka není představitelem principu monarchie. Jeho postavení si však leckdy neuměla dosti dobře ujasnit ani historiografie pozdější. Při zkoumání Žižkova poměru k pokusům o znovuzřízení stálé a pevné vlády v Čechách byla položena někdy otázka zcela absurdní a zbytečná, proč sám nesáhl po královské koruně, třebaže měl k tomu po dvakráte příležitost i vrcholnou moc v zemi.¹²⁶ Stalo se tak jistě ne proto, že prý mu jeho malost povahová bránila jen třeba pomyslet na takové povznesení své osoby.¹²⁷ Důvody jsou tu jiné. Žižkovi nedovolil na tuto možnost myslet jeho v podstatě negativní postoj ke královské vládě vůbec.¹²⁸ Tento negativní postoj není jistě jen výsledkem

lupi effrenati suis et per se adinventis legibus constringuntur...» Celou trilogii měl kdysi vydati Jaroslav Prokeš. (Srv. i jeho článek K Pálčově Replíce proti čtyřem artikulům pražským, Sborník věnovaný Jaroslavu Bídlovi, Praha 1928, str. 254—262.)

¹²⁵ R. R. B. V, str. 529: »...velut terre princeps a cunctis honorifice est susceptus...»

¹²⁶ Bylo to v bitvě u Německého Brodu a po smíru s Prahou v září 1424. Srv. Toman—Bartoš, str. 22.

¹²⁷ Tak se to snaží vysvětlit Pekař III, str. 156: »...starý voják nechtěl a ani nedovedl vystoupiti ze svého řádu, povznést se nad obzor, jež vytýčil mu skromný rod a služebná minulost.« Je zřejmé, že i tento výklad je nespravedlivým zlehčováním Žižkova charakteru a tvoří jen součást nepříznivého obrazu, který se Pekař snaží o Žižkovi vytvořit u čtenáře. Daleko krásněji vystihl v tomto směru Žižkovu povahu plných šest desetiletí před Pekařem Friedrich v. Bezold, König Sigmund und die Reichskriege I, str. 58: »Žižka's Ideen von Gleichheit und Brüderlichkeit waren zu aufrichtig, um ein Streben nach Alleinherrschaft für seine Person zuzulassen.«

¹²⁸ Pekař sám přijímá, že Žižka byl v podstatě proti království (viz zejm. III, na různých místech); Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, str. 20, soudí,

poznání neschopnosti těch, kdož přicházejí v úvahu pro trůn český,¹²⁹ nýbrž zásadním odmítnutím království jako formy státu nepřijatelné pro husitské revoluční hnutí. Souvisí to jistě s celkovou protifeudální tendencí hnutí, jehož byl Žižka výrazným reprezentantem. Vyznívá-li z Žižkových listů nevlídnost ke králům a knížatům,¹³⁰ osobuje-li si právo trestati i krále pro zjevné hříchy,¹³¹ je to jen důsledkem jeho smýšlení a jeho cílevědomé praxe politické.

Dvě velmi závažné zprávy o Žižkově protimonarchistickém smýšlení máme zachovány žel jen nepřímo z pramenů kalných a pozdních. Je to nejprve tvrzení, že se Žižka postavil proti záměrům Pražanů nabídnouti Vitoldovi korunu. Žižka sliboval prý tehdy Pražanům ochranu proti králi Zikmundovi a přitom je i napomínal, že svobodným lidem nesluší míti krále.¹³² Při posuzování této zprávy jsme odkázáni jen na domněnky a kombinace, neboť není současného pramene, který by ji potvrdil. Lze jistě připustit, že Žižka polské kandidatuře na český trůn odpíral a potud není vážnějších námitek. Spornější bude však dodatek, že svobodní lidé nepotřebují krále. V takové formě je tato zpráva možná opravdu výmyslem Eneovým, avšak i tu lze připustiti její historické jádro v tom, že Žižka možná Pražanům odůvodňoval svůj odpor k polsko-litevské kandidatuře a argumentoval i všeobecnými úvahami proti monarchii vůbec, z čehož mohl Silvio snadno vykonstruovat své údaje. Při opatrné kritičnosti lze tuto zprávu asi přijmout v hlavních rysech za správnou.

Méně nesnází působí již podobnou oklikou zachovaná zpráva druhá, dle

že Žižka naopak byl pro monarchii a dokonce totéž přesvědčení přičítá i Roháč z Dubé (přednáška Jan Roháč z Dubé, pronesená při pětistém jubileu pádu Šlona, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české, řada IX, 1938, str. 150).

¹²⁹ Tak soudí Toman. Viz Toman—Bartoš, str. 20.

¹³⁰ Ludolf Zaháňský, str. 534, se zmiňuje o dnes ztraceném dopise Žižky vévodovi míšeňskému a lantkrabí durynskému, kde jsou oba nazýváni kacíři, vrahy a nespravedlivými prolévači krve: »... illustres et venerabiles principes obstinatos hereticos appellavit, quos et homicidas et iniuriosos effusores sanguinis contumeli ose vocavit...« Z toho vyplývá jasně, že Žižka neměl úcty ke knížatům a vládě.

¹³¹ Žižkův t. zv. řád vojenský, Toman—Bartoš, str. 75, č. 10.

¹³² Silviova Historie česká (užívám vydání v Opera omnia, Basileae 1571) přináší v kapitole 44, str. 112, tuto zprávu: »... nonnulli Bohemorum reguli et consulatus Pragensis legatos ad Vitoldum Lituaniae ducem misere, eumque sibi regem asciverunt, adversante Zischa, eiusque factione, qui liberis hominibus regem habendum esse negabat, et eum potissime, qui gentium rite viveret.« Buď přímo od něho nebo ze společné nám dnes neznámé předlohy ji převzal i Zachariás Theobald, Hussiten Krieg (mám po ruce 3. vydání v Norimberce 1623, kde se zpráva čte v I. dílu na str. 220). Vyskytuje se však i u Długosze (Opera omnia, sv. 13 — Historiae Polonicae díl IV, Krakov 1878), str. 267, a to ve formě, která je parafrází Silvia: »Constabat autem et Zischkam et factionem eius, legationi huic adversari, qui liberis hominibus Regem habendum esse negabat: sed in communi et libertate vivendum esse, nullisque parendum saecularibus Regibus aut Principibus astruebat, suadebat que magis parendum legibus quam Regibus.« Zkoumání podrobil tuto zprávu Hugo Toman, Některé zprávy o poměru Jana Žižky k Pražanům, ČČM 1893, str. 214 ns, a pokládá ji v podstatě za pravdivou a spolehlivou. (Viz i Toman—Bartoš, str. 20.) Rovněž Pekař III, str. 154, jí až na malou pochybnost věří, zatím co F. M. Bartoš jí pokládá za výmysl Eneův. (Viz Žižka v dějepisectví, Sborník Žižkův, str. 172 a 176, a Žižka a Korybut, zvláštní otisk z JSH 20 [1951], str. 42, pozn. 28.)

které prý páni vykupovali od Žižky příměří buď slibem, že neuznají žádného krále v zemi, nebo penězi.¹³³ Táboři si opravdu dávali dočasná příměří vykupovat částkami peněžními¹³⁴ a potud lze ono tvrzení přijímat bez námitek. Pokud se týče neuznávání krále, je možno, že tu jde o závazek neposlouchati krále Zikmunda a nepřijímatí jej v zemi, který byl opravdu poraženým ukládán spolu s podmínkou zachovávatí čtyři artikuly pražské (viz o tom dále). I nelze zamítnouti domněnku, že i Žižka tak někdy činil, a tím by se snadno vysvětlilo, jak tato zpráva vznikla. Ani jí nelze upřít jádro historické a možno v ní vidět další doklad pro názory Žižkovy na formu státu.

Zdá se tedy, že Žižka, ač se místy z důvodů politické rozvahy nestavěl proti znovuzřízení královské vlády v Čechách v čele se zástupcem krále polského nebo velkoknížete litevského, přece jen zůstával odpůrcem monarchie. V literatuře se projevíly názory, že Žižka byl nakloněn povolání polského panovníka do Čech a že podporoval i později knížete Zikmunda Korybutoviče při jeho ambicích na trůn český, které se právě smrtí Žižkovou zhroutily.¹³⁵ Velká většina pramenů však přece jen ukazuje v podstatě na republikánské Žižkovy názory a bude tedy nutno přijímat, jak jsem přesvědčen, protimonarchistický charakter Žižkovy politiky v celém jejím časovém rozsahu. Pravděpodobné zůstává, že v této věci právě Žižka ze všech současníků projevil nejvíce pochopení pro potřebu shody mezi všemi skupinami husitskými a pro jejich společný postup před cizinou.

*

Až dosud jsme poznali v názorech na formu státu dva zásadně odlišné směry, jak je charakterisují politické nauky různých skupin husitských. Je to jednak přesvědčení o povolanosti královské moci, aby »napravila«
církev a řídila společnost, který je vlastní husitskému středu a pravici a jehož theoretičky jsou mistři universitní spjatí s městy a se šlechtou, tedy třídami, jež mají sice zájem na jistých sobě příznivých úpravách hospodářského systému, ne však na změně celého společenského řádu. Proti nim pak stojí zásadní odmítnutí monarchie husitskými radikály tábořskými, u nichž je to výrazem jejich snahy po revolučním přetvoření společenského řádu. Vývoj nauk politických v husitství se dál ve zna-

¹³³ Theobald I, str. 223 praví: »Zischka zog auch überal im Land herumb, brennet, was er kont antreffen; wolt aber ein Herr vom im Ruhe haben must er zusagen, dass er keinen König haben wolt oder annemen, auch mit Gelt sich abkauffen.«

¹³⁴ Srv. Urbánek, Lipany, str. 61; Bartoš v ČSPSČ 29 (1921), str. 115. Svědčí o tom i Dlugosz l. c., str. 327, kde tvrdí, že Žižka »...civitatibus gravia imperare tributa coepit...«.

¹³⁵ Tak se snaží Žižkův poměr ke Korybutovi vykládat F. M. Bartoš. Žižka a Korybut, str. 55: »V Žižkoví zemřel Korybutovi nejen otcovský přítel, ale i jediný muž, jenž mu mohl zajistit korunu a provést ho bouřemi, které ho čekaly v naší zemi.«

mení prudkého boje mezi oběma tábory a je jedním z nejzávažnějších problémů, o něž mezi nimi dochází stále ke střetnutím, rozporům a polemickým šarvátkám.

Mezinárodně významnou skutečností, která má značnou důležitost v celém průběhu revolučního hnutí, je odmítnutí krále Zikmunda, na kterém se shodují všechny strany husitské.¹³⁶ Přitom nejde jen o pouhý spor o osobu panovníkovu; problém je mnohem hlubší. Pochopitelně má svůj význam i stará nechuť Čechů proti králi Zikmundovi, pramenící zejména v rozhořčení nad jeho podlou hrou v případě Husově i v důvodných pochybnostech o panovníkových kvalitách mravních. Poměr Čechů k Zikmundovi se s průběhem válek mění přímo v zakořeněný odpor, který jen posilují krutosti páchané od armád, v jejichž čele chce Zikmund dobýt »svého« království. Rozhodující však pro tak tvrdé nepřátelství je to, že Zikmund personifikuje vše, proti čemu revoluční hnutí bojuje, totiž návrat starých forem feudálního útisku. A na této frontě se hlasy všech stran husitských zpravidla shodují úplně až téměř do konce revolučního hnutí.

Nejvýraznějším literárním projevem tohoto živelného odporu proti králi Zikmundovi jsou satirická skládání, zachovaná v rukopisu budyšínském,¹³⁷ jejichž autorem je jeden z nejvýznamnějších husitských publicistů M. Vavřinec z Březové.¹³⁸ V několika prosaických i veršovaných dílech, psaných v roce 1420, tedy v době, kdy se nepřátelství proti uherskému králi projevilo nejsilněji, dal Vavřinec výraz obecnému přesvědčení o nemožnosti přijmouti jej za českého panovníka a o neplatnosti jeho pokoutní korunovace z 28. června. Autor vládne perem velmi obratně. V účinné symbolice personifikuje Českou korunu, která mu představuje veškeren lid a které vkládá do úst slova výčitek namířených proti Zikmundovi. Česká koruna vypočítává všechny viny uherského krále, které spáchal proti české zemi, a je proto nehoden královské hodnosti.¹³⁹ Sám se tak svou nehodností zbavil dědického práva k českému království.¹⁴⁰

¹³⁶ Rakouský kronikář Tomáš Ebendorfer rozeznává tři základní směry husitské, ale zdůrazňuje, že jsou přes svou názorovou rozdílnost úplně zajedno v odmítání krále Zikmunda, kterého považují, stejně jako papeže, za Antikrista. Kronika rakouská, Ss. R. A. II, str. 848—49: »Cui (t. j. Václavovi) Sigismundus, rex Ungariae frater successit in regno Bohemiae, quod tamen usque ad annum vigesimum, pluribus occurrentibus obstaculis, ingredi non potuit, praecipue quia praemissae tres sectae ... quae et concordie voto sibi obsistebant, Papam cum eodem Sigismundo nomine vocitantes Anti-Christum.«

¹³⁷ Husitské skladby budyšínského rukopisu, vyd. Jiří Daňhelka, Praha 1952.

¹³⁸ Autorství Vavřincovo prokázal přesvědčivě Rudolf Urbánek, Satirická skládání Budyšínského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951, č. III.

¹³⁹ Porok české koruny králi uherskému, str. 38: »Zdali tě souditi budu hodným mé koruny, žes mnohé děti mé, všelikého stavu, věku i pořadu, zákona božského věrné a stále zachovatele i vyznatele kupuje, rozličně zhubil, ztrýznil, zmordoval i spálil?« Podobná místa má i Hádání Prahy s Kutnou Horou, kde Praha zosobňuje husitské Čechy a na výčitky Hory, proč nepřijímá Zikmunda za krále, vypočítává důvody svého oprávněného odporu (tamtéž, str. 137 ns.).

¹⁴⁰ Porok, str. 40: »A tadys tě sám synovstvie ciesaře Karla i práva dědičného po něm, ač by které mohl mieti pravým právem, otsúdil.«

Z vývodů Vavřincových zaslouží pozornosti zejména právnícky obratný důkaz neplatnosti Zikmundovy korunovace. Dle názoru autora, který nepochybně vyjádřil tehdy obecné mínění, je sám akt korunovační proveden nesprávně. Korunovace nebyla provedena příslušným hodnostářem církevním, nebyly dodrženy zákony o nastoupení trůnu, slavností akt se stal nikoli zjevně, nýbrž pokoutně, a co nejdůležitější, nebyla vykonána přísaha a zaručeny svobody stavů slibem panovnickým.¹⁴¹ Panovnická hodnost se nezískává totiž pouhým pomazáním, nýbrž svolením měst a pánů, při čemž podstatnou náležitostí potřebnou k nástupu na trůn je panovnickova slavnostní přísaha, že bude hájiti územní celistvost státu a dosavadní práva stavů.¹⁴²

Neobyčejně plasticky vynikly tyto názory i ve veršovaných paralelách prosaických skládání. Vavřincův přiléhavý český verš dokázal v umělecké formě tlumočiti i právnícky a politicky velmi závažné poznatky o nástupu na trůn.¹⁴³ Zvláštní důraz je dán na hodnost a mravní oprávněnost osoby panovnickovy.¹⁴⁴ Zikmund ovšem vysoké požadavky kladené na panovníka ani zdaleka nesplňuje,¹⁴⁵ ba naopak je právě příkladem špatných vlast-

¹⁴¹ Porok, str. 33: »Kterým však právem, kterým úmyslem a kterou smělostí na hrad můj pražský, mně a mému chotí dědičně přisvěcený, úkladně a lestně vlúdl se; a jej jakožto zlé viery držatel ne právem, ale skutkem bezprávným drže, že skrze jakéhos cizokrajného biskupa, něbrž mých synův lítého morděře a mé slavné počestnosti lživého haněče, proti pořadu všelikého práva kázals svatým křížem za krále mazati; a na stolici mého důstojenství směle se posadiv, mé krásy korunu ot některých pánův, tvů lstí škodně přelstěných, své hanebné hlavě ne zjevně, ale pokoutně, ne otkrytě, ale tajně přijal si, neřádně, těch osob i zákonův, jenž z práva měl mieti, při tom neměv, přísahy dlužné k tomu neučiniv, měst a obcí i mého nemaje přivolenie.«

¹⁴² Tamtéž, str. 39: »Neb ne korunování, ale hodnost osoby a měst, pánův a obcí zemských jednostajné a řádně svolenie krále spravedlivého spravedlivě ustavují. Zdalí nevieš, ještě dlužen jsi z práva věděti, kterak podle svatých otcův dávného a chvalného zákona král dlužen jest přísahu učiniti v čas svého korunování, aby království svého práva a koruny čest neporušile zachovával. A podle mých práv, až dosavad neporušile zachovávaných, hodného ustavenie král, dříve než přijme korunu, na zjevném místě a zjevně má prisieci, aby neotlučoval vlasti měst, hradův, k koruně království českého příslušejících, a aby města, obce, pány, šlechtice, panoše i všeliké zemaníny při jich právech, svobodách, lhostajnostech nepohnutedlně zachoval. A té přísahy neučinil si, ne jako pastýř dvěma, ale jinady jakožto zloděj a lotr vnikl si do ovčince mého království.«

¹⁴³ Porok veršovaný, str. 69:

»... ale totoť krále činí,
jakož z Pisma shledá jiný:
měst, pánův, obcí svolenie
beze všeho rozbrojenie,
podle práva, obyčeje
i pořadu této země.«

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 71:

»Král jest vuodci nazván také,
neb jest dlužen své poddané
jda i vésti vždy k dobrému
řádu, Bohu i vzácnému.
Pakli s cesty pravé svodí,
nenieť hoden jmě vévody.«

¹⁴⁵ Veršovaná Žaloba, str. 43:

»... kdož sebe zpravovati
nechce, jiným kralovati
nemáť...«

ností opačných.¹⁴⁶ To vše ovšem opravňuje k jednoznačnému závěru, že korunovace krále Zikmunda provedená na pražském hradě nemá vůbec žádné právní moci.¹⁴⁷

Celková politická tendence próz i básní naprosto zřetelně vyplývá z autorova textu. Zdůrazněno je především postavení měst ve státě, která jsou vždy jmenována před pány;¹⁴⁸ zvláštní význam je přičítán Praze jako hlavnímu městu království.¹⁴⁹ Útok je často zaměřen působivě proti českým pánům ze Zikmundova okolí, kteří svou službou nepříteli zradili svou čest i svobodu.¹⁵⁰ Jejich přispění k Zikmundově korunovaci je marné, neboť panovník takto neřádně nastolený zmizí »jako sen« před vítězstvím »boží pravdy«.¹⁵¹

Důležitou skutečností pro třídní zařazení autora je jeho postoj k monarchii vůbec. Odmítaje Zikmunda jako naprosto nehodného českého trůnu a nabádaje k odporu proti němu, nezavrhuje Vavřinec naprosto monarchii jako formu státu, naopak povzbuzuje k volbě jiného krále, který by byl zárukou pro blaho království.¹⁵² Ani při nejprudších invektivách proti uherskému králi neodmítá zřízení královské, naopak právě zdůrazněním

¹⁴⁶ Veršovaný Porok, str. 62:

»...hubitele, lúpežníka,
české země vražedníka
Zigismunda, z Uher krále,
jehož moci buď na mále,
zjednali ste sobě králem.
Hrdajíce v tom svým právem,
svú ctí, dobrým i svobodú...«

nebo tamtéž, str. 66:

»...Kmen i hlavu všie té zlosti,
nauk i cestu bezprávnosti
zjednali ste sobě králem,
ale neviem, kterým právem...«

¹⁴⁷ Porok, str. 40: »Aj, z těchto i dříve řečených řečí, ač chceš právě rozuměti, jasným důvodem jestiž doličeno, jak bláznivě, jak nepořádně a jak bezprávně mé cti korunu a království mého jméno pilils sobě osobiti a že to scestné a neřádné korunování ižádné váhy, ižádného práva, ižádné moci nemá.«

¹⁴⁸ Viz v ukázkách zde vybraných v pozn. 141, 142 a 143.

¹⁴⁹ Porok veršovaný, str. 67:

»Protož král nemaje Prahy,
král ten věrně jest bezhlavý!«

¹⁵⁰ Viz místo uvedené v pozn. 146.

¹⁵¹ Žaloba veršovaná, str. 50:

»O zmámení čeští páni...
Králí váš jakžto sen pomíne,
Božíeť pravda nezahyne...«

¹⁵² Porok veršovaný, str. 74:

»...Protož, ctní Čechové,
vstaňtež všickni proti němu,
svému zhůbcí zřetelnému,
vypuďte ho z této země,
to německé zlostné plémě...
volte sobě muže ctného
již za krále vám českého,
jenžť má vieru, lásku k zemi!«

Zikmundovy nehodnosti pozdvihuje úřad královský na vysoce čestný a zodpovědný úkol. I vidíme tedy Vavřince jako spisovatele hájícího především města, jejichž politiku přijímá za svou. I zde, v literárních dílech beletristických, podobně jako ve svém velkém díle kronikářském, stojí ideově na stanovisku měšťanské oposice a je tak jedním z nejvýznamnějších pramenů pro poznání politiky husitského středu.

Hlasy proti Zikmundovi se ozývají z husitských pramenů odevšad. Proti králi uherskému, »ryšavé šelmě«, znějí už plamenné výzvy Želivského; proti němu bouří Jakoubek ze Stříbra.¹⁵³ Jen sobecká politika panstva, zejména Oldřicha z Rožmberka, v něm hledá svého spojence, pokud se to za dané chvíle hodí. Města, která padají při velkém jarním tažení v r. 1421 do rukou husitských vojsk, slibují kromě věrnosti čtyřem artikulům pražským a poslušenství Praze také, že nebudou uznávat Zikmunda za krále.¹⁵⁴ Tato zásada neuznávání Zikmunda za krále se projevuje tak silně, že je dokonce připojována k artikulům pražským jako pátý článek.¹⁵⁵ Nářky Zikmundovy, že je od vlastních poddaných vzpurně odmítán a dokonce tvrdě ve válce poražen,¹⁵⁶ ukazují dobře jeho bezradnost a bezmocnost i jeho neporozumění situaci v Čechách.

Tato jednota v zamítání Zikmunda má své rozdílné vnitřní příčiny u Pražanů a s nimi spojené šlechty a u Táborů, případně i u městské chudiny pražské. Praha řemeslnictva a nového husitského patriciátu i šlechta s ní spolupracující nechce Zikmunda především proto, že s jeho příchodem by se musela vzdát významných zisků, kterých nabyla revolucí na úkor církve, i statků královských nebo majetku katolických měšťanů, které vyhnala a jejich majetek skonfiskovala; ne však proto, že by byla v zásadě protimonarchistická.¹⁵⁷ Vždyť současně s odmítáním Zikmunda se děje i intenzivní diplomatické vyjednávání s Polskem o přijetí královské koruny české králem Vladislavem nebo velkoknížetem Vitoldem! Přední ideolog pražského středu, M. Jakoubek ze Stříbra, který se sice těší z ponížení pyšných tohoto světa,¹⁵⁸ přece jen neváhá hlásat s kazatelnou potřebu volby panovníka.¹⁵⁹ Na tomto zásadním názoru nemění nic, že pře-

¹⁵³ Výklad na Zjevení sv. Jana, str. 155, kde kazatel hájí kalich, »... jemuž král uherský, ač by chtěl, však nemůže překaziti«. Podobně i na str. 499: »Nynie zajisté král uherský s těmi, kteříž se ho přidržie, jest šelma veliká, proti pravdě postavující se...«

¹⁵⁴ Zápisy měst tu jsou skoro stejného obsahu. Viz listy o příměří, k němuž se zavazují Kutná Hora (A. Č. I, 201—2), Čáslav (A. Č. I, 203), Litoměřice (A. Č. I, 203), Mělník (A. Č. VI, 396—7), Kolín (A. Č. VI, 398).

¹⁵⁵ Tak v přistoupení stavů moravských k artikulům v květnu 1421 (A. Č. VI, 398) nebo v zápisu sněmu čáslavského (A. Č. III, 228).

¹⁵⁶ N. př. v listě Vladislavu polskému, psaném po výšehradské porážce (Codex epistolaris Witoldi, magni ducis Lithuaniae, ed. Ant. Prochaska, Krakov 1882, č. 905, str. 499—500).

¹⁵⁷ To správně postihl již Friedrich v. Bezold, K dějinám husitství, str. 53.

¹⁵⁸ Pekař IV, 197.

¹⁵⁹ Výklad na Zjevení sv. Jana, str. 32—33: »Ale nynie, že by neměl král vyvolován býti, odpor činie tiem, že Saul poblauzením lidu jest vyvolen... A ačkoli příčinou hřícha

deslal výklad, jaký panovník má býti, ani že zdůraznil, že nemá býti cizincem.¹⁶⁰ Monarchistická nauka Jakoubkova tu vystupuje naprosto zřetelně.

Všechny dokumenty úřední povahy vycházející v této době z Prahy a od šlechtických jejich spojenců ukazují, že nynější stav se pokládá za provisorium, že se počítá dříve či později s obnovením královské moci a poslušností novému panovníkovi. Listy měst, jimiž přistupují k artikulům a zamítají Zikmunda, obsahují doložky, dle kterých úmluvy platí až do té doby, kdy bude v zemi panovník řádně korunovaný,¹⁶¹ jemuž by se všichni podrobili.¹⁶² Ani sněm čáslavský v tom netvoří výjimku a jeho zamítnutí Zikmunda se děje dokonce s výhradou, že by budoucí doba přinesla dohodu jiného obsahu.¹⁶³ V tom jsou ovšem zadní vrátka, která zůstávají šlechtě otevřena k případnému vyjednávání budoucímu.¹⁶⁴ Sněm čáslavský stanoví vše jen za předpokladu, že ještě není zřízena řádná vláda královská; jinak nastoupí ona a uchopí se moci ve státě. Tím si pojistila šlechta dokonce i jakousi možnost dohody se Zikmundem!

Tomuto stavu odpovídá i sama organizace městského svazu pražského. Praha se zmocňuje svrchovaných práv panovníkových a na jeho místě vládne na území sobě podřízeném. Není tu tedy federace měst republikánského charakteru, nýbrž monarchie,¹⁶⁵ v níž panovník byl nahrazen městem Prahou, avšak může kdykoliv nastoupiti ve svá práva.¹⁶⁶ Skutečnost, že

král jest vyvolen nebo poblauzením lidu, avšak v sobě krále mieti není zlé, ale dobré; nebo potom byli králové dobří, jako David etc. . . . Cierkev svatá má napravena býti skrz moc světskú, jako v prvotní cierkvi králové obrázení k víře, vieru křesťanskú velmi vy-zdvihovali.«

¹⁶⁰ Tamtéž: »Protož zpráve, buďto duchovní, buďto světský, lidu má býti bratr, ne vedlé těla, ale podlé viery. V Deuteronomu XXVII napsáno, že král má býti bratr a ne cizieho národu . . . A když by Pán dal věrné zpráve lidu, duchovníe i světské dobré, kteříž budú jednoho ducha dobrého, tedy znamenie bude, že Páně hněv nad námi přestal . . .«

¹⁶¹ Možná, že zdůrazněním »řádného korunování« (viz v listě Kolínských a Litoměřických) je i narážka na problematickou korunovací Zikmundovu v Praze 28. července 1420, jejíž platnost je tak brána v pochybnost.

¹⁶² Zápis Kolínských (A. Č. VI, 398): »... tak dlúho, donížby pán buoh všemohúci této koruně české pána a krále nedal a ten jednostajným svolením vše obce českého království nedožel korunování řádného a v této zemi obyčejného.« Zápis Kutnohorských (A. Č. I, 201—2): »... Dále toho krále Sigmunda uherského . . . za krále, ani za pána dědičného koruny české . . . nikoli nepřijímati, ani držeti ani jmieti . . . ani kterého jiného za krále této koruny budoucně přijímati máme, bez svolenie města pražského hlavnieho a jich pomocníkův, ani oni bez nás, kolikrát by sie přihodilo tohoto království osiřenie.« Všechny ostatní zápisy měst obsahují doložky podobného obsahu, slovně téměř totožné.

¹⁶³ A. Č. III, 228: »... leč by pán bůh ráčil a vůle i hlas nejprve byli k tomu slavného města pražského, pánů českých, obce Tábořské, rytířů, panoší, měst i jiných obcí českých, kteříž a kteréž již přistoupili a ještě přistoupí k pravdám artikulů svrchupsaných . . .«

¹⁶⁴ P e k a ř I, 56.

¹⁶⁵ Postihl to dobře U r b á n e k, Lipany, str. 27.

¹⁶⁶ Výslovným důkazem toho je n. př. list, jímž povolují Pražané dvěma měšťanům právo hledati drahé kovy, ovšem jen »... tamdiu, donec ad canonicam regis electionem aliquis electus, regnum Boemiae gubernandum fuerit assecutus«. (Kaspar S t e r n b e r g, Umrísse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke I/2, Praha 1837, Urkundenbuch č. 77, str. 109).

Praha vykonává práva panovnickova,¹⁶⁷ sama o sobě není jevem revolučním, nýbrž ve značné míře konservativním, protože obsah práv panovnických není setřen, nýbrž zůstává i nadále zachován. Sama Praha pokládá tuto situaci za provisorium, neboť neustále usiluje o znovuzřízení království a je připravena být panovníkovi plně poslušna.

Není to ovšem celá Praha, která zastává názory monarchistické. Proti této Praze nového patriciátu spojeného se šlechtou zůstává po značnou dobu na politickém fóru ještě Praha chudiny, která krále a obecně i formu zřízení monarchistického bojovně kritizuje a zamítá. Již ve chvílích válečného nebezpečí za první křížové výpravy se patrně vlivem přítomnosti Táborů v Praze formuluje názor, že nepřijme-li Zikmund husitských řádů, budou Pražané pokládati za krále Boha a Zikmunda toliko za rovna kterémukoli jinému člověku.¹⁶⁸

Nauka tábořská, která je výrazem protimonarchistické nálady v lidu, dochází zdůraznění v dokumentu nad jiné zajímavém, avšak dosud málo povšimnutém literaturou. Je to list nejmenovaného českého pána příteli na Moravu, v němž jej zpravuje o postupu jarního tažení spojených husitských vojsk v roce 1421.¹⁶⁹ Informace v dopisu obsažené jsou převážně politické povahy. V úvodu se popisuje, že se šlechta zavazuje v zápisech Praze, že nebude uznávat Zikmunda za panovníka.¹⁷⁰ V dalších odstavcích jsou pak moravskému pánu udíleny cenné rady, jak si má moravská šlechta vésti, vtrhnou-li husitská vojska na Moravu. V první řadě mají Moravané žádati, aby byl nastolen panovník, neboť jinak je nebezpečí, že nebude v zemi žádného pána. Husité totiž, informuje list dále, touží právě po tom, aby nebylo panovníka, nemohou to však prozatím ještě veřejně prohlásiti, aby neztratili spojence, tedy z taktických důvodů. Budou-li páni moravští neochvějně trvat na neprodleném znovuzřízení vlády královské, nebudou se husité moci proti tomu nijak brániti. Pisatel listu pak dodává, že je dobře informován, protože sám bývá účastníkem husitských porad.¹⁷¹

Při prozrazení záměrů husitů nezůstává pochyb, že tu jde o snahy

¹⁶⁷ Příklady těchto práv v U. B. I, str. 123; srv. i W. W. Tomek, Dějepis Prahy IV, str. 173.

¹⁶⁸ Dopis pražských Němců Zikmundovi u Windeckeho, str. 150; srv. Bezold, str. 47.

¹⁶⁹ A. Č. III, 300—301.

¹⁷⁰ »A zemané, rytíři a panoše tu se s nimi umlívají a zapisují, aby s nimi byli, a krále, aby neměli za král. A p. Čeněk v Kolíně... s nimi rokoval; a tu na něm žádali... krále aby nikdá za svého pána neměl.« Neodvažují se toto místo interpretovati tak, jako kdyby šlo o neuznávání panovníka jakéhokoli, ačkoliv by to bylo velmi svůdné.

¹⁷¹ »A také ať o to najplněji mluveno bude, abychom vždy krále a pána měli v zemi naší. A jestliže o tu tuze mluveno nebude, tehda věz, že pána míti nebudem za naši paměti. Neb tomu dobře rozumím, žeť oni k tomu jdú, jedině žeť toho ještě prohlásiti a zjevití nesmějí, bojíc se, aby lidé srozumějí tomu, by od nich neodstúpili. Protož o toť jest třeba pilně vsaditi, a za jeden člověk všichni co ustanovíc pilně a tuze o to státi, abychom vždy pána v zemi měli a tím nedliti. A jakžť jednostajně páni i zemané o to pilně a tuze mluvití budú, takť oni proti tomu nebudú smieti odmlúvatí. Nebť jsem toho dobře vědom, neb v jich radách také bývám.«

nesené především stranou táborskou, která míní nastolení panovníka ze zásadních důvodů oddalovati, jak bude možno nejvíce, zatím co pražský střed a pravice spojená se šlechtou kališnickou o zvolení krále usilovali.

Tento list nám dává vzácnou možnost, jinak v historickém bádání nepřilíživě častou, nahlédnouti do intrik a pozadí politických událostí. Píše jej šlechtic vlivného postavení ve straně, neboť se účastní porad a je informován i o tajných záměrech, které nejsou určeny pro veřejnost. Přitom prozrazuje bezostyšně jinému šlechtici plány svých spojenců a nabádá ho, jak si vésti, aby je mohl ve spojení s ostatními moravskými pány křížit. Krásný doklad typické věrolomnosti panstva, které ze zjištěných důvodů se dočasně přidává k husitskému hnutí, a při první příležitosti, opět z prospěchářství, je zrazuje! Kdo však je pisatelem listu, si netroufám ani dohadovat,¹⁷² ač by jeho zjištění mohlo velmi mnoho přinést pro poznání politiky panstva.

Poučení z listu je velmi důležité. Vidíme z něho, že uprostřed pražského vojska se objevují snahy zabránit nastolení panovníka, zamlčované před širší veřejností jen z taktických důvodů. Jistě by je nebylo třeba zakrývat před pražskou chudinou nebo radikály venkovskými, avšak jisto je, že by odradily spojence z řad řemeslnictva a městského patriciátu, a tím spíše i šlechtu utraquistickou, která je stálým iniciátorem snah opatřit Čechům panovníka.¹⁷³ Není-li tedy možno, aby protimonarchistické tendence pronikaly zcela nezahaleně, snaží se levice zdržovati svou pasivitou znovuzřízení monarchie.

V bezradnosti, jak zajistiti vládu ve státě, připadají v létě 1420 mluvčí husitského středu — městské oposice — na myšlenku jinou. Nemohouce ještě počítati s kandidaturou polskou, o níž vyjednávání ještě nepřekročilo stav úplných začátků, odmítajíce krále Zikmunda, ale obávající se i republikanismu táborského, dospívají ke kompromisnímu řešení: k teorii městské republiky po vzoru Benátek! Ještě v době obležení Prahy křížovým vojskem píše Praha obsáhlý manifest Benátkám,¹⁷⁴ nabízejíc jim spojenectví proti Zikmundovi, s nímž jsou Benátky v častých sporech. Při koncipování tohoto listu spolupůsobí asi i snaha podrážditi Zikmunda

¹⁷² Palacký v Dějinách III, str. 393—4 a potom i v Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I, Praha 1872, str. 87, opravil svůj původní dohad, že pisatelem je Prokop Holý (A. Č., I. c.) vřídá asi naprostou jeho nemožnost, a myslí na pana Hynka z Valdštejna. Peř IV, str. 78, hádá na pana Pušku z Kunštátu, ale žádné z těchto mínění nelze hájiti, neboť není nejmenšího podkladu pro určení autora dopisu. Bude tedy prozatím nutno spokojiti se jen povšechným určením, že autorem je blíže neznámý šlechtic utraquistický. O listu se zmínil i Novotný v uv. článku ve Sborníku Žižkově, avšak o určení autora se správně ani nepokusil. Je proto nepochopitelné, jak mohl K. V. Adámek, Jan Žižka na českém východě, Vlastivědný sborník východočeský II, 1924, str. 48, pozn. 46, setrvávat na názoru, že autorem je Prokop Veliký, ačkoli nemožnost jeho autorství se podává již z obsahu listu.

¹⁷³ Viz Urbánek, Lipany 25.

¹⁷⁴ Otiskl F. M. Bartoš, Manifesty města Prahy z doby husitské, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy VII, str. 278—282.

a pohroziti mu spojenectvím s jeho starým a mocným nepřítelem. Avšak i možnost skutečně organisovati vládu v Praze po vzoru Benátské republiky působí asi značné zneklidnění ve straně Zikmundově. Katolický projev polemický, »*Litera de civitate Pragensi*«,¹⁷⁵ jehož autorem je asi Ondřej z Brodu,¹⁷⁶ tvrdí, že Praha chce snížit krále na postavení benátského dože a sama zaujmouti postavení dominující podobně jako Řezno nebo Benátky.¹⁷⁷

Lze důvodně pochybovati, že Praze byla známa přesně struktura benátského státu a že by byla snad chtěla nějak způsob jeho vlády napodobiti. Benátské zřízení by jí bylo v prvních letech revoluce sotva vyhovovalo. Benátky byly sice městskou republikou, avšak státem feudálním¹⁷⁸ se všemi jeho znaky, jaké neslo i feudální království. Sotva by pražská levice byla připustila zřízení aristokratické republiky, jejíž vnitřní struktura a třídní rozvrstvení by nebylo v podstatě odlišné od dosavadního stavu. Avšak i skutečnost, že se o styk s Benátkami stal pokus a že se vynořila i možnost obdoby státu benátského, svědčí o tom, že se v Čechách v husitském revolučním hnutí skutečně hledaly nové formy státního zřízení, což samo o sobě je nutno hodnotit stejně kladně, jako odhodlání svobodně rozhodnouti o volbě krále bez ohledu na dědičné nároky.¹⁷⁹ Zdá se, že Češi nějakým způsobem usilovali o spojení s Benátkami i nadále, neboť v r. 1423 se objevuje zmatená pověst, že prý Žižka sám míní jeti do Benátek.¹⁸⁰ I když to není možné, přece jen to svědčí, že v cizině něco zaslechli o českých pokusech navázati s Benátkami užší styk.

V prvních letech válek je v otázce státní formy Táboru a vůbec radikální levici úplně jasno. Hledají totiž zřízení, které by vyhovovalo jejich revolučním cílům, a tím je republika. Avšak stejně jasno má při svých požadavcích i husitská pravice, jejíž ideologii budeme mít možnost ještě sle-

¹⁷⁵ Höfler II, str. 311—319.

¹⁷⁶ Tak určuje F. M. Bartoš, ČČM 102 (1928), str. 67—69 pravděpodobněji proti Pekařovi I, str. 118, jenž myslí na Šimona z Tišnova.

¹⁷⁷ »...et sic utar velut Ratispona seu Venezia perpetua libertate. Regem habebo, quemadmodum Veneti ducem suum.« K tomu srv. Bezold str. 83, Pekař I, 119.

¹⁷⁸ Benátky jsou typickou městskou »feudální republikou«, jak je popisují Aržanov, Kečekjan, Maňkovskij, Strogovič, *Theorie státu a práva*, Praha 1951, str. 199.

¹⁷⁹ Srv. Vaněček, str. 374: »Revolučním činem zde je i toto rozhodnutí svobodně voliti nového krále, bez ohledu na dynastické dědičné nároky s kterékoli strany.«

¹⁸⁰ Zpráva maršála řádu německých rytířů králi Zikmundovi z ledna 1423 ve *Scriptores rerum Silesiacarum VI — Geschichtsquellen der Hussitenkriege*, Breslau 1871, ed. C. Grünhagen, č. 47, str. 35: »Ouch habe ich von den obenberurten gewyssen luthen vornomen, das Siszko, der hussen howptman, gros gut gesand habe den Venedigern und her mit synes selbes personen cziehen wirt czu den Venedigern, und also do sey des vorgenannten Siszko des ketczers czukunft vornomen, do hoben sey sich gefrowet und frowen sich tegelichen der selbigen czukunft...« Benátčané nebyli, jak se zdá, proti Čechům zaujati tak nepřátelsky jako jiné státy. O tom svědčí i to, že se v lednu 1436, tedy ještě před definitivním vyhlášením kompaktát a přijetím Zikmunda za českého krále, přimlouvali za smírné vyřízení českých záležitostí a prohlašovali Čechy za pravé a dobré křesťany. (Dopis Benátčanů Kašparu Šlíkovi v *Deutsche Reichstagsakten* XII, č. 97, str. 156.)

dovat, která jde soustředěně za záměrem zajistiti zemím České koruny vládu královskou. Její představitelé a politikové, kterými jsou převážně členové nižší šlechty,¹⁸¹ se snaží za každou cenu získat krále v Polsku,¹⁸² nevidouce a nechtějíce si ani uvědomit, že se strany polského dvora může vyjednávání s Čechy a případné přijetí koruny být jen diplomatickým manévrem proti Zikmundovi.

Proti polské kandidatuře se vyskytují i hlasy varovné. Nejvýraznějším z nich je při jednání v listopadu 1420 projev odporu táborského hejtmana a jedné z předních osobností Tábora Mikuláše z Husí, který sice nemá námitek proti ustavení řádné vlády královské, ale odmítá panovníka cizího, dávaje přednost domácímu — Čechu.¹⁸³ Není však toto stanovisko ve skutečnosti jen skrytým odmítnutím vlády královské vůbec? Mikuláš z Husí si musel býti přece vědom (nechceme-li přijímati velmi nejistý dohad o jeho vlastní touze státi se králem českým), že je vyloučeno najít v Čechách osobu vhodnou k úřadu královskému, která by měla dosti autority i potřebné moci sjednotit rozvaděné strany husitské a čeliti jednotné frontě katolíků domácích i cizích. Ani Žižkovo schválení poselstva do Polska připojením pečeti, které se ostatně týkalo jen poselství červencového,¹⁸⁴ nemůže býti pokládáno za plnou podporu se strany táborské, spíše naopak jen za osobní tah hejtmanův, kterým se snaží zmírnit napětí mezi Prahou a Tábořem, jež se místy stává již těžko snesitelným. Ostatně není to jen Tábor, od něhož je vyjednávání s polským panovníkem zdržováno, i z úst vynikajícího představitele husitského středu Jakoubka ze Stříbra slyšíme jednou varování před panovníkem cizincem.¹⁸⁵

S otázkou přijetí panovníka polského, příp. litevského je nerozlučně spojena i otázka po povaze moci Zikmunda Korybutoviče při jeho dvojím pobytu v Čechách. Tuto závažnou a zajímavou kapitolu v dějinách husitských snah o vytvoření nové vlády ve státě nelze zde řešiti v plné šíři a lze si všimnouti stručně jen věcí zapadajících do rámce této studie.

Když přišel kníže Korybut po prvé do Čech v pozdním jaru r. 1422, byl representantem velkoknížete Vitolda jako dožádaného krále českého.¹⁸⁶ Na zdaru jeho vlády měla především zájem husitská pravice, která se snaží o znovuzřízení království, nepřeje si však návratu krále Zikmunda. Avšak ostatní strany, zejména Tábor stojí proti vládě Korybutově ve

¹⁸¹ Urbánek, Lipany 25, poznamenává, že snahy zajistiti Čechám krále jsou nesený především stavem rytířským.

¹⁸² O tomto vyjednávání je již značně rozlehlá literatura česká i polská. Velmi závažný je citovaný článek Václava Novotného, K otázce polské kandidatury na český trůn, Sborník Žižkův, Praha 1924, který však při dnešním stavu znalostí vyžaduje již značných korektur.

¹⁸³ F. R. B. V, 447.

¹⁸⁴ Tak vykládá Pekař III, str. 111 ličení Vavřincovo l. c.

¹⁸⁵ Viz poznámku 160.

¹⁸⁶ Srv. tento titul na př. v listu Korybutově Oldřichu z Rožmberka z 21. května 1422 (A. Č. III, 239).

stálém odporu, nikdy se Zikmundovi jako celek nepodřizují a dokonce vedou proti němu v Praze pokus o převrat. (Viz výše!) Proti Korybutovi byl i Hradec Králové kněze Ambrože a kníže se tam musel zmocnit vlády dočasným převratem, při kterém zjímá konšely.¹⁸⁷ Ale ani v Praze samé nebylo panství Korybutovo bez odpůrců. Aspoň výnosy veliké obce z tohoto období musí opětovně napomínat a hrozit i velmi těžkými tresty těm, kdož knížete haní a pomlouvají.¹⁸⁸

Určení Korybutova postavení ve státě je ještě závažnější pro jeho druhý příchod do Čech než pro pobyt první. Předcházelo mu oboustranně opatrně vedené jednání diplomatické, inspirované s české strany skupinou nižší šlechty spojené s Prahou.¹⁸⁹ Průběh tohoto jednání je popsán v projevu Prahy z konce května 1424.¹⁹⁰ Pražané prý zahájili vyjednávání ve snaze, aby zajištěním řádné hlavy státu odstranili rozvrat a zpusťování země,¹⁹¹ a požádali proto knížete Zikmunda Korybuta, aby se ujal vlády v českém království.¹⁹² Jejich naděje, že polský král ani velkokníže litevský nebudou v této akci Korybutovi bránit, nýbrž poskytnou mu podporu jako svému příbuznému,¹⁹³ se ukázaly ovšem mylnými. Se strany knížete hrála asi značnou roli i ctižádost stát v čele tak významného království, jehož vláda se mu při přípravných úmluvách zdála snadno na dosah ruky.¹⁹⁴

Ze zprávy o průběhu jednání je vidět nesporná opatrnost Prahy, aby nenarazila ani mezinárodně proti představitelům polsko-litevské velmoci,

¹⁸⁷ Starý kolegiát u Höflera I, str. 86; Staří letopisové čeští, ed. Palacký, Praha 1829, str. 53.

¹⁸⁸ A. Č. I, str. 214: »...aby těm, jenž knížeti utrhaří anebo haněří kterýmžkoli obyčejem skutečně bylo učiněno, buďte duchovní nebo světští, aby sie toho více nedálo, ale abychom... JMst ve cti jměli a jeho sie báli... a věrně poslouchali.« A. Č. I, str. 217: »Item jestliže kto kněze velikého, pána našeho požádaného, a kněze Sigmunda, zpravce našeho od Jeho Velebností nám vyslaného pomluval, aneb to poselství, kteréž sie jest od nás a od jiných obcí k zákonu božiemu a k nám přichylných k JMst častokrát dálo, haněl neboli hyzdil, aby takový nebyl zde trpěn.«

¹⁸⁹ O tomto jednání F. M. Bartoš, Žižka a Korybut 48—50. V čele akce stál asi pan Vilém Kostka z Postupic, který již dříve náležel k předním rádcům a úředníkům knížete.

¹⁹⁰ Vydal F. M. Bartoš, Nové světlo do dějin posledního života Žižkova, JSH 11 (1938), str. 102—107.

¹⁹¹ Bartoš u. d., str. 105: »Item nos in huiusmodi affectione perseverantes, quod destructioni et devastationem huius regni nostri non possumus aliter evadere nisi per caput ordinatum et per bonum dominum...«

¹⁹² Tamtéž: »Item tunc nostri nuncii, considerantes tam magnam benivolenciam et gratiam ipsius (tj. Korybutovu) ad nos et ad veritates divinas, statim ex nostra commissione et speciali mandato interrogaverunt suam gratiam, utrum vellet esse noster dominus et regimen regni Bohemie in se assumere...«

¹⁹³ Tamtéž, str. 106: »...sperantes, quod magnus dux et rex Polonie nullo modo eum deseret vellut affinem amicum suum...«

¹⁹⁴ Długosz (str. 328) naděje Korybutovy vystihuje takto: »Dux Sigismundus Korybutus Bohemorum vanis promissionibus illectus, redire Bohemiam... in animum induxit, sperans se Bohemie Regnum facili negotio obtenturum... et tunc demum communionem utriusque speciei, quam alias hereticam credebatur, quo facilius ad Regni Bohemie gubernacula pertingeret, et per se, et per suos praticare coepit...«

ale aby se též nedotkla žádné ze stran doma v Čechách. Velmi zajímavým postřehem je totiž zjištění, že celá zpráva o jednání s Korybutem neobsahuje ani jedinkrát titulu »král«. Vždy se určení hodností různě obchází, nejčastěji názvem »dominus«. Nicméně výsledkům jednání se obecně rozumí tak, že poselstvo Zikmundovi nabídlo hodnost královskou. Jako panovníka s titulem královským jej přijímají měšťané Dvora Králové nad Labem,¹⁹⁵ dodávající, že tak činí podobně jako jiná města. Sám kníže Korybut užil královského titulu přijížděje do Čech, když opovídal králi Zikmundovi i vévodovi Albrechtovi Rakouskému, a nazval se »požádaný a zvolený král«.¹⁹⁶ Nevíme sice pro nedostatek zpráv, nepoužil-li i jindy později tohoto či podobného titulu, avšak o nějakém pravidelném užívání nemůže být ani řeči, tím spíše, že postavení panovníka ve skutečnosti neměl a mimo Prahu a její svaz, ostatně v této době silně oslabený porážkou malešovskou, za krále uznáván nebyl. Jeho hodnost jistě nebyla potvrzena řádnou korunovací a složením ústavních slibů.

Ztroskotání tohoto jistě vážného pokusu o restauraci královské vlády v Čechách svědčí zřetelně o síle protimonarchistických stran. Kdyby se pak potvrdila domněnka, že se Korybut vzdal titulu voleného krále při míru na Špitálském poli,¹⁹⁷ bylo by to zvláště důrazným potvrzením protimonarchistických názorů Žižkových.

*

Velmi mnoho materiálu k poznání husitských nauk o státě a formě státního zřízení je sneseno v polemických spisech vzniklých při příležitosti boje o státní formu se strany husitské konservativní pravice i se strany katolické, Zikmundovy. Tyto projevy nás v mnohém směru poučí jak

¹⁹⁵ List m. Dvora Králové u Bartoše u. d. str. 107: »Serenitatem Vestram penes dominos Pragenses et alios dominos... ad terram Bohemie dominum et rectorem graciosum et pro rege acceptavimus omni eo modo et condicione, quibus Serenitatem vestram domini Pragenses et alie civitates acceptant.«

¹⁹⁶ List v U. B. I, str. 356 a u Windeckeho str. 168. Titul zní: »Wir Sigmund von gotis gnaden Littowescher herzog, vnd des Kunigreichs zu Behelm vnd marggraffschaft zu Mehren gevorderter vnd erwelter König...« V souvislosti s královským titulem knížete Zikmunda zasluží pozornosti zpráva t. zv. Malé kroniky Klosterneuburské, ed. H. J. Zeibig, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 7 (1851), str. 247: »... desselben jars (t. j. 1422), haben die hussen herzog sigmunden auffgeworffen zu einem künig umb s. catharina tag in der stat phässläch, ain meill von dem perg.« Jde ovšem o údaj velmi zmatený. Jeho zařazení k roku 1422 a zmínka o Čáslavi láká k domněnce, že tím je míněn husitský sněm (o němž F. M. Bartoš, Druhý sněm husitské revoluce v Čáslavi r. 1422, JSH 17 [1948], str. 89), který tam zasedal od 1. srpna 1422 (datum v listu krále Zikmunda z 23. července 1422, daném v Řezně, jenž byl tomuto sněmu adresován, ed. Bartoš, l. c.), a na němž kníže Korybut slíbil zachovávat čtyři artikuly (U. B. I, str. 287). V Malé kronice Klosterneuburské je však uvedeno, že se tak stalo na sv. Kateřinu, tedy 25. listopadu. Nadto tomu odporuje okolnost, že politická situace roku 1422 naprosto něco podobného nepřipouští. Kronikář, ostatně ani jinak o Čechách neinformovaný zvlášť dobře, se asi dopustil omylu zaměnění události roku 1422 a 1424. Zpráva by nicméně stála za podrobné prozkoumání.

¹⁹⁷ Toman, Husitské válečnictví, str. 106.

o vlastních jejich názorech, tak i o naukách těch skupin husitských, proti nimž směřují, a právě o Táboře mají nejednou cennou a odjinud neznámou zprávu. Je proto třeba i jím věnovati bedlivou pozornost.

V čele polemického boje proti táborství stál nesporně M. Jan z Příbramě. Byl to jeden z nejvzdělanějších mistrů své doby, břitký polemik a osobně statečný muž. Tyto své vynikající osobní vlastnosti dal, žel, cele do služeb panstva a jeho spisy se tak staly velmi důležitou ideologickou zbraní proti Táborům. Mohli k nim s užitkem pak sáhnout i samí katolíci při svém boji proti celému husitství¹⁹⁸ a dokonce o století později sloužily polemické literatury katolické jako zbraň proti lutheránství.¹⁹⁹

Valná část protitáborských spisů Příbramových útočí i proti táborským názorům o formě státu a proti vlastní táborské organizaci vládní. Již proti chiliastickým článkům táborským,²⁰⁰ které s takovou horlivostí sháněl a potíral, dokazuje Příbram oprávněnost panování světského a nutnost vlády králů a knížat.²⁰¹ Zejména tvrdě bojoval proti významnému postavení kněží táborských ve vedení celého bratrstva a nejostřejší jeho útok proti nim je obsažen v nenávistném pamfletu »Život kněží táborských«, kde je obviňuje z vládychtivosti a zneužívání moci.²⁰²

Místa velmi závažná o povaze vlády ve státě českém, namířená ovšem převážně proti Táborům, jsou i ve spise »De condicionibus iusti belli«,²⁰³ který je z valné části věnován i útokům proti kněžím táborským a nese charakteristický podtitul »Proti tyranům Prokopům«,²⁰⁴ v němž je jasný útok proti hlavě bratrstva Táborského Prokopu Velikému. Příbram tu pokládá za nejtěžší překážku nastolení řádu v zemi polní vojska.²⁰⁵ Velmi důležité jsou tu pak jeho poznatky o státní formě. Užívaje aristotelovského rozdělení forem státních, rozhořčuje se nad tím, že v Čechách jsou právě formy špatné a zavrženíhodné, totiž oligarchie a demokracie,²⁰⁶ (názvu »demokracie« rozumí středověk ještě v aristotelovském smyslu pro stát škodlivé vlády davu a nikoli ve smyslu, jak ho chápeme dnes, vlády lidu). Dokonce i nejhorší z nich tu vládne — tyranie — a to jak se

¹⁹⁸ Viz výše pozn. 84.

¹⁹⁹ Cochlaeus, který psal své velké dílo o husitství právě jako útok proti reformaci, sáhl v neobvyklé míře po spisech Příbramových a několik jich vydal v přílohách buď jako celek, nebo ve výňatcích.

²⁰⁰ Proti čl. 46 a 47 (u Döllingera l. c.).

²⁰¹ Kamíl Krofta, ČČM 1899, str. 215.

²⁰² Macek, Ktož jsú boží bojovníci, str. 285: »Item že řídcké město jest jich strany, by v něm kněžie, neřku nepanovali, ale aby v něm nekralovali, vedúce skutečně všechny obyčeje královské nad měšťany, panošemi okolními i sedláky...« K tomu na př. Urbánek, Lipany, str. 115; Pekař I, str. 147, jemuž je arci protitáborské hledisko Příbramovo velmi sympatické.

²⁰³ O spise F. M. Bartoš, Literární činnost... M. Jana Příbrama..., č. 10, str. 67 až 68.

²⁰⁴ Urbánek, Lipany, str. 218, pozn. 28 (ke str. 96).

²⁰⁵ Urbánek, u. d., str. 96.

²⁰⁶ Srv. i rozdělení forem státních v Husově příručce quodlibetní, str. 77.

strany vládnoucích, tak i se strany poddaných. Kdysi slavné a spořádané království je podrobena nejkrutější oligarchii a tyranii...²⁰⁷ Táboři odporují zřízené vládě, odmítajíce podřízenost panovníkovi s poukazem, že »vláda je odevzdána lidu země«.²⁰⁸

Dobře to charakterisuje situaci: Táboři chtějíce si vládnout sami a odmítajíce nad sebou královskou vládu, jsou v očích Příbramových ovšem tyrany,²⁰⁹ kteří brání nastolení pevného řádu v zemi, řádu, který by arcí podle představ konservativní pravice, jejímž je Příbram čelným reprezentantem a předním theoretikem, odstranil táborskou moc. A táborský republikanismus se ovšem Příbramovi jeví jako touha po moci, aby mohli vlásti neomezeně nad svými obcemi a městy, a proto prý nechtějí přivolit k znovuzřízení vlády celostátní, která by zajistila klid a pořádek.²¹⁰

Je sdostatek známo, jak příbramovci usilovali o návrat Čechů do církve a používali všech prostředků, aby toho dosáhli. I po Lípanech, v době vyjednávání o přijetí císaře Zikmunda, se zasazují společně s pány katolickými o hladký průběh jeho nástupu na český trůn a snaží se odstranit silné ještě zbytky odporu. Projev jednoho z předních členů strany, M. Prokopa z Plzně, který ostatně už brzy nato přestoupil úplně ke katolictví a stal se publicistickým obhájcem církve, je toho zřetelným důkazem. Počátkem roku 1435²¹¹ hlásá Prokop již zcela nezakrytě staré these, zcela orthodoxně katolické, že jest nutno býti poddanu »vyšším mocem«.²¹²

²⁰⁷ Toto místo otiskl Cochlaeus, str. 227: »Ex quibus (inquit) omnibus patet, teste experientia, quod in hoc regno totaliter viget Politia et directio pessima, scilicet Oligartica et Democratica: Immo et pro maiori Tyrranica, tum ex parte eam regentium tum ex parte subditorum. Hoc enim regnum nullo ordine regitur, nulla iustitia triplicis Politiae commendabiliter regulatur, sed confusissimo ordine trinae Politiae perversae, scilicet Oligarticae, Democraticae et Tyrranicae ad omnem fortunae iacturam ventilatur... O quantos numeros omnium mundi malorum fecerunt, qui de Regno ordinatissimo, inter mundi Regna inclyto, vilissimam Oligartiam et Tyrranidem cruentam effecerunt.«

²⁰⁸ Citáty u Bartoše l. c.: »...ne regnum ad ordinem perveniat, in murum eneam et obicem ferreum se opposuerunt et omni erigendo ordini et corrigendo eorum sceleris fores viribus et armis precluserunt.« »...principes vel non habere vel eis subiecti et obedire dedignantur... eosdem delere conantur, dicentes: nunc iam regnum tradetur populo terre«.

²⁰⁹ Příbram odvolává se na tento svůj spis, znovu obviňuje táborské kněze z tyranie ve »Vyznání víry« u Cochlaea, str. 539: »Ex quibus iuribus tractatum compilavi et eundem sacerdotibus tunc tyrranidem regentibus scriptum destinavi.« Není ovšem divu, že se o tyto názory mnohokrát opírá Pekař a zvláště je zdůrazňuje I, str. 144—148.

²¹⁰ Ze spisu »O poslušenství starších a jednotě křesťanské« cituje poučné místo F. M. Bartoš, K traktátovým cyklům Jana Příbrama proti Petru Payneovi a Táborům, L. F. 41 (1914), str. 115: »...nikoho nechť nad sebou mítí, aby mohli svá neřádná naučení svobodně rozsévati, nad obcemi i městy jako páni vlásti a mezi nimi jako knížata rozkazovati. Ale co zlého běží v této zemi pod tím jích odtržením a vladařstvím, pro něž nechť země v řád její dopustiti a v hlavy řádné svoliti, jímž by se měla ta sírá zem upokojiti.«

²¹¹ Veřejné napomenutí k Čechům z ledna 1435 v A. Č. III, str. 437—441; latinské jeho znění v M. C. I, 533 ns. Obsah projevu u Jaroslava Prokeše, M. Prokop z Plzně, Praha 1927, str. 79—82; k jeho datování tamtéž, str. 146—147.

²¹² Str. 438: »Pomniem, že země naše česká dříve stála jest v stavu spravedlivém v tom, že jest byla poddána pod vyšší moc královskou a panskou; jinakby naši předkové zemřeli v nespravedlnosti. Ale že nám poddanu vyšším mocem jest spravedlivé, o tom píše svatý Pavel k Římenům...«

Když již bylo nárokům českým se strany církve i císaře vyhověno,²¹³ není už dále příčiny, proč »těm mocem« odpírati a snad vésti války,²¹⁴ které by byly ve skutečnosti vedeny jen z vlastní pýchy a proti oprávněnému panovníkovi.²¹⁵

Tento projev Prokopův potvrzuje, že i po Lipanech trvají v zemi hlasy nejen proti Zikmundovi a smíru s církví, nýbrž i obecně proti zřízení monarchickému, jako tomu bylo na Táboře (srovnej i výše!). Ale stejně tak je i důkazem, jak konservativci byli tehdy již úplně přikloněni ke straně koncilu a císaře a připraveni prosazovat smír s církví i Zikmundem všemi prostředky, z nichž jedním bylo i přesvědčování o nutnosti řádné vlády královské.

Konservativci tvořili svými názory přechod mezi pravicí husitskou a vlastním katolictvím, které samozřejmě se ve spisech svých polemiků zabývá často bojem proti tábořskému republikanismu i proti teoriím ostatních stran husitských. Tenorem všech tvrzení je ovšem argument, že panovnická moc má svůj původ od Boha a vzpoura proti ní je hříchem proti samému Bohu. Je tomu tak v polemickém skládání neznámého českého katolíka »Václav, Havel a Tábor«, kde na tvrzení Táboru o dovolenosti a nutnosti trestati hříchy namítá katolík Václav, že to smí jen Bohem zřízená moc královská nebo knížecí.²¹⁶ Satirická báseň protihusitská obviňuje představitele revolučního hnutí, že tvoří falešné novoty a potlačují právo, aby mohli panovati světsky.²¹⁷ Opatu Ludolfu Záhaňskému pak zejména vadí, že prý v Čechách si kdekdo osobuje svrchovanou moc, což vyjadřuje útočným dvojverším,²¹⁸ pro které si bere vzor v rýmovaných částech kroniky Zbraslavské.²¹⁹

Přivrženci Zikmundovi nemohou Praze a Čechům zapomenout, že odmítli krále Zikmunda a zdvihli proti němu tak mocný a účinný odpor. Známý katolický theolog pražský, kdysi odpůrce Husův a potom zuřivý nepřítel celého hnutí, Ondřej z Brodu, píše své protihusitské projevy z emigrace, odkud opětovně napadá Čechy pro jejich odpor proti Zikmundovi. Ve spisku »Litera de civitate Pragensi«²²⁰ vyčítá Praze, že uposlechla poše-

²¹³ Tamtéž: »Pomniem také na to, že nám sie již podává svoboda v těch pravdách i v Čechách i v Moravě, i ot koncilium a stavu duchovného, i ot císaře a stavu světského, mocí všeho křesťanstva.«

²¹⁴ Str. 439: »Protož lidem dobrého svědomie a bohabojným a nesvévolným zdá se, že již nemáme příčiny, proč bychom se dále proti těm mocem posazovali, aneb války vedli, na záhubu lidí i statkuov, a ovšem duši naše české země.«

²¹⁵ Str. 439—440: »... již válku bychom vedli jedné o svú vuolí a své povýšenie a pýchu, nechtiece pána nad sebou mieti...«

²¹⁶ P e k a ř I, str. 91.

²¹⁷ »Ad perversos hereticos sermo« u Höflera I, str. 544: »Formant fictas novitates, tergunt iuris veritates, ut regnent in seculo.«

²¹⁸ A. O. G. 60, str. 548: »Dum rex Wenceslaus vixit, tunc ve Bohemie dixit; nunc venit peius, quia rex est quilibet eius.«

²¹⁹ Viz F. R. B. IV, str. 123: »Et redit in peius, quia rex est quilibet eius.«

²²⁰ O jeho autorství viz výše pozn. 176.

tilých rad, mezi jinými i té, aby pohrdla vlastním panovníkem.²²¹ Podivuje se, kdo učinil Prahu svobodnou a ne podřízenou svému přirozenému pánu²²² a pokrytecky vzpomíná na zašlé staré časy, kdy nebylo toho, aby vládl obecný lid.²²³ Je hluboce dotčen tím, že si Praha zvolila krále, kterého sama chtěla, a odmítla toho, kterého jí určil Bůh, a tím se zprotivila boží vůli.²²⁴

Tento poslední argument je dvojsečný, neboť srovnání pramenů ukazuje, že jím útočila i Praha proti Zikmundovi, když v satirickém letáku proti němu se praví s ironickým výsměchem, že králem má býti ten, koho Bůh vyvolí, avšak Zikmund jen při trošce upřímnosti by musel přiznati, že on tím vyvoleným není.²²⁵ A jistě trefným je podivení, že se Zikmund nazývá králem českým, když přece jde o zemi tak zamořenou kacírstvím.²²⁶

Ondřej z Brodu je spisovatel, který z vlastní zkušenosti poznal dobře české poměry a snaží se dokonce porozumět příčinám hnutí. Velkou vinu dává šlechtě, kterou obviňuje při výkladu jejích záměrů, že chtěla poštvati měšťany proti králi, kdyby nechtěl uznati jejích »sektu«, a ze sporu sama kořistiti.²²⁷ Ryze katolické stanovisko, že je neposlušností k Bohu protiviti se papeži a králi, zaznívá z řádek Ondřejových velmi rozhorleně opětovně,²²⁸ při čemž si neodpustí ani povzdech nad porušováním práva.²²⁹

Jestliže jsme poznali tvrdá osočení Prokopa Velikého z tyranství ve spisech Příbramových, nelze se diviti, že podobná, ba ještě horší místa najdeme i v projevech vynikajících představitelů strany katolické, Palomara i Eney Silvia.²³⁰ Důvod tohoto obvinění je jistě na první pohled jasný; jde

²²¹ Höfler II, str. 314: »...ut regem proprium contempneres.«

²²² Höfler II., str. 312: »O popule, popule stulte et insipiens... Quis te dominum constituit contra dominum naturalem, quis te fecit liberam et non subjugalem?«

²²³ Tamtéž, str. 313: »Non erat sic pristinis temporibus ut te videlicet urbem nobilem communis populus gubernasset.«

²²⁴ Tamtéž str. 316: »Denique mittis falcem in messem domini dei, regem, non quem ipse dedit, sed quem tu desideras, eligendo. — Cum ergo subesse non vis ei, quem tibi proposuit, contra deum profecto recalcitrare niteris et ejus non pares ordinatissime voluntati.«

²²⁵ »Coronae regni Bohemiae satira in regem Hungariae Sigismundum«, Höfler II, str. 322: »Et in Deuteronomio generalius exprimit dicens: eum constitues in regem, quem dominus elegit. Certe si dissimulare nolis, te non provisum, sed invisum, non electum sed abjectum, hac ratione cognoscēs.«

²²⁶ Tamtéž: »Quam vero ob rem te regem Boemorum appellare presumis, quos heresis labe pollutos asseris et funditus evellere machinaris?« Tato satira je latinskou paralelou českého Poroku z budyšínského rukopisu, kde byla rovněž znovu vydána v příloze. Srv. citované místo s českým zněním (Husitské skladby budyšínského rukopisu, str. 33): »I proč také smieš se českým nazývati králem, ježto kacírstvím zkalené jistíš a pracuješ z kořen vši moci vypleti?«

²²⁷ »Tractatus de origine Thaboritarum«, Höfler II, str. 347: »Sagaci consilio providendum est, ut cives contra regem, si sectam eorum amplecti noluerit, moveatur.«

²²⁸ Tamtéž str. 337: »Et quomodo adhuc lucifer nulli subesse noluit, sic et isti, neque papae tamquam Christo vicario praesidenti, neque regi tamquam in terris praecellenti et per consequens nec deo regularissime disponenti et tamquam ea quae nobis displicent juste et rationabiliter permittenti.«

²²⁹ Höfler II, str. 317: »Ad quid ergo leges et iura condita sunt?«

²³⁰ K tomu Urbánek, Lipany, str. 111.

tu o propagační manévr, jak poštvati samotné Čechy proti velkému vůdci polních vojsk, a tím oslabiti odolnost husitské fronty. Obvinění husitů z tyranství nalezneme pak u Slezáka Ludolfa Zaháňského²³¹ i u Rakušana Tomáše Ebendorfera z Haselbachu;²³² je tedy naprosto běžné v protihusitské literatuře.

Důležité místo v protihusitské publicistice zaujal M. Štěpán z Pálče, který, nemoha se vrátit do své vlasti, se uchýlil na universitu krakovskou a odtud zahájil mocný polemický nápor proti husitskému hnutí. Ať již v různých přímých invektivách nebo v mohutné traktátové trilogii, jejíž podstatnou částí je polemika proti čtyřem artikulům,²³³ varuje Páleč před nebezpečím, aby Polsko nebylo zachváčeno revolučním hnutím podobně jako Čechy.²³⁴ Pálčovy projevy mají značnou váhu nejen pro jeho dobré znalosti poměrů českých, nýbrž také proto, že jimi byla vlastně zahájena velkorysá literární kampaň učenců katolických proti husitskému hnutí.

Soudobá literatura katolická zpravidla nerozeznává jednotlivé strany husitské a obvykle útočí proti celému hnutí i v těch otázkách, kde uvnitř husitství samého byly vážné rozpory a ideologické boje. Je tomu tak i v otázce státní formy. T. zv. »Chronicon breve regni Bohemie« vyzdvihuje právě táboreské nauky, že není třeba panovníka a že má býti utvořena vláda vlastní,²³⁵ a útočí jimi na husitství celé.

Hlubší rozbor situace ukázal politikům církevním, že husitské hnutí je něčím více než pouhým odbojem proti církvi, který by mohl být likvidován skoro beze zbytků jako dřívější povstání jiná. Brzy poznali, že mu nejde o pouhé svržení království, nýbrž že jeho cílem je skutečná změna spo-

²³¹ A. Ů. G. 60, str. 548: »In quorum diebus in tantum superhabundavit Bohemorum tyrannis et eorum hereticalis iniquitas...«

²³² Chronica regum Romanorum (vyd. A. F. Pribram v Mittheilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband III, 1890—94), str. 118 dobře rozpoznává, třebas autor píše se značným časovým odstupem až kolem roku 1450 (Pribram v úvodu k edici str. 51—52), že kritickým obdobím pro vznik vlastních bouří revolučních je smrt krále Václava: »Anno domini MCCCCXIX Wenceslaus rex Bohemie sine heredibus moritur et perfidia sectatorum Huss et Wiclef, que temporis vite eius non sic in tyrannidem excreverat et in palam se ostendere non potuit, effreniter prodiit in lucem.«

²³³ K tomu Jaroslav Prokeš, K Pálčově Replíce proti čtyřem artikulům pražským, Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, Praha 1928, str. 254—262.

²³⁴ Tak zejména v kázání na významné synodě v r. 1420 v Kališi, z něhož otiskl výňatek Jaroslav Prokeš, Husitika vatikánské knihovny v Římě, Praha 1928, str. 35—36, č. XIX: »Infamiam regni Bohemie propter discrepantiam in fide vehementer execror, ex qua nedum regnum olim christianissimum, sed per proprios regnicolas miserabiliter devastatur, ut cottidiana auditus docet veridica resonancia; et timens, ne satore tyranie seminante consimilis discordia fidei in hoc regno inclito oriat, ex qua utriusque status spiritalis et secularis, ut heu in Bohemia factum est, destructio committatur, vos adhortari, ut in fide sitis omnes unanimes, non immerito iudicavi.« O tomto kázání i Prokeš ve Sborníku Bidlově u. d. str. 256. V Polsku duchovenstvo ovšem od počátku bylo přísně proti husitství, jak jsou toho právě výrazem zákazy přijímání pod obojí a odsouzení nauk Wiclifových a Husových na synodě kališsko-wieluňské; viz Statuty synodálne wieluňsko-kaliskie Mikolaja Trąby z r. 1420, ed. B. Ulanowski, X. Jan Fijałek a Adam Vetulani, Krakov 1915—1920—1951.

²³⁵ Viz pozn. 91.

lečenského řádu. Svědčí o tom důležitý dopis, který je mistrovskou ukázkou obratné diplomacie církevní této doby a který zaslal počátkem roku 1424 králi polskému posel legáta kardinála Brandy.²³⁶ Jeho pisatelem nebyl asi nikdo jiný než Julius Cesarini,²³⁷ pozdější vůdce páté křížové výpravy rozdrčené u Domažlic a president koncilu basilejského. Tento obratný diplomat chtěje získati polského krále Vladislava plně proti Čechům upozorňoval ho důrazně na obrovské nebezpečí, které hrozí se strany husitského revolučního hnutí celému tehdejšímu společenskému řádu. Argumentací, která jistě na polského krále silně zapůsobila, vysvětluje, že táborskými naukami o společenství majetku a odpírání dávek vrchnostem by byl úplně rozbit společenský systém,²³⁸ a zejména upozorňuje na veliké nebezpečí, které se ukazuje v tom, že Češi se zprotivili svému »přirozenému pánu« králi Zikmundovi. Tím totiž byl dán zhoubný příklad také poddaným jiných králů a knížat²³⁹ a byl by tudíž ohrožen vlastně i všude jinde ustálený pořádek. Je to už plné pochopení převratnosti husitského revolučního hnutí²⁴⁰ a opravdu varovný hlas representanta feudálního řádu před nebezpečím, které jej ohrožuje.

I jiný poražený organisátor křížové výpravy do Čech, papežský legát kardinál Jindřich Winchesterský, poznal toto nebezpečí a napsal v listě arcibiskupu salzburskému koncem roku 1427, že husité usilují o »vyvrácení křesťanského politického řádu« (*christiani politici regiminis ever-sio*).²⁴¹

To vše je už velmi hluboké porozumění cílům husitského revolučního hnutí a obsah projevů církevních politiků tu není již ani zahalen v obvyklých theologických formách vyjadřování, nýbrž vyjadřuje nezakrytě hroživou skutečnost vzpoury proti společenskému a hospodářskému systému. Ve vzdělaných kruzích církevních státníků i učenců toto poznání nesporně bylo²⁴² a byli to oni, kdo dokázali jediné jít do hloubky při zkoumání jeho příčin a výsledků, pokud to tehdy vůbec bylo možné, a snažili se proti

²³⁶ U. B. I, str. 309—314.

²³⁷ V rukopise, ze kterého vydal list Prochaska, C. W., str. 617, je tento přípisek: »Colacio facita coram domino rege Polonie ex parte domini Branda cardinalis per Julianum doctorem.«

²³⁸ U. B. I, str. 311: »...asserit praeterea magna pars ipsorum hereticorum omnia debere esse communia, nec redendum censum, tributum aut obedientiam suis superioribus, ex quo confunditur humana civilitas artesque et alia exercitia, quibus humanum genus regitur...«

²³⁹ U. B. I, str. 310—311: »Sunt etiam predicti heretici tante malignitatis, ut serenissimo principi et illustrissimo domino D. Sigismundo... domino eorum naturali... contra deum et iustitiam rebellent, dantes perniciosum exemplum aliis regum et principum subditis...«

²⁴⁰ O tomto dopise Bezold, str. 56.

²⁴¹ U. B. I, str. 578; na toto místo upozornil Rudolf Urbánek, Český mesianismus ve své době hrdinské, Pekařův sborník I, str. 276, pozn. 59.

²⁴² Již r. 1422 v ležení křížáků před Žatcem napsal Konrád ze Soestu traktát proti čtyřem artikulům a obvinil v něm husity, že zamýšlejí převrat poměrů politických. (Bezold, str. 54—55.) Srv. i varovný Gersonův list arcibiskupu Konrádu s Vechty uvedený v poznámce 20.

husitským Čechům zorganizovati soustavný vyhlazovací boj, aby tomuto nebezpečí včas čelili. Nakonec si pod vlivem církve uvědomil i polský král Vladislav, který po nějakou dobu husitům jistou politickou podporu poskytoval, že s rozšířením husitství vzniká i vážné ohrožení dosavadní organizace státní, a vydal proti němu v r. 1424 edikt wieluňský.²⁴³ Tento zákon není pouze výsledkem proměny Vladislavovy politiky vůči Zikmundovi; uplatňuje se tu prvořadě i vliv vysokého duchovenstva, zejména významného preláta Stanislava Ciolka,²⁴⁴ jehož boj proti husitství je všeobecně známý.

V celém průběhu husitského revolučního hnutí byl boj o státní formu skoro stále jedním z nejdůležitějších zájmů soupeřících stran. Ve sporech o formu státu a zejména o přijímání či zamítání monarchie se projevuje však skutečnost ještě daleko hlubší, totiž snaha udržet nebo rozbít feudální stát. Tábořské křídlo husitů odmítajíc monarchii popírá nejen dosavadní formu státu, nýbrž i typ státu, který v jeho chápání se projevuje právě formou monarchickou. Také jediný pokus, třebaž nakonec nezdařený, protože přece jen utopický, vytvořit novou organizaci společnosti ve spo-třební komunistické republice, se stane na Táboře. Proti těmto tendencím revolučním pak reformní snahy stran umírněných přijímáním formy monarchie a snahou o její obnovu stojí v podstatě na basi feudálního zřízení, jen upraveného ve prospěch některých tříd, zejména měst.

Avšak žádné ze stran se nepodařilo úplně prosadití názor svůj. Radikálové odmítající monarchii měli sice dosti moci, aby až do své porážky u Lipan nepřipustili obnovu království, ale nebyli natolik silní, aby prosadili proti ostatním husitským směrům svůj požadavek zřízení republikánského. Zůstávaly tedy Čechy »faktickou republikou«²⁴⁵ či »královstvím bez krále«.²⁴⁶ Tohoto stavu si povšiml dobře známý katolický dějepisec, současník vzniku bouří revolučních, opat Ludolf Zaháňský, který vyčítá Čechům, vycházeje tak z představy nedílnosti krále od království, že sice ponechávají království, ale nezachovávají poslušnost svému králi.²⁴⁷

K tomuto stavu přispěla ve značné míře i ideová nejasnost, protože

²⁴³ U. B. I, str. 332 (též ve Volumina legum I, Petersburg 1859, str. 38). Výslovný poukaz na nebezpečí husitství pro stát zní: »... hereticorum errores, quos in dei contemptum et christianae fidei detrimentum ac enervationem politiae et rei publicae jacturam iniqua perversorum corda conflaverunt...«

²⁴⁴ Srv. S. H. Ba d e n í, Stanisław Ciolek, Rozprawy akademii umiejętności, wydziel historyczno-filozoficzny, XXXIX, str. 316.

²⁴⁵ U r b á n e k, Lipany, str. 20.

²⁴⁶ V a n ě č e k, str. 378: »Bylo to království, ale bez krále — prakticky složitý svaz větších i menších republik, v nichž hlavním byl element městský...«

²⁴⁷ Tractatus de longaevo schismate, O. Ů. G. 60, str. 510: »Sicut in ecclesia continetur episcopus et ecclesia in episcopo, sic in rege regnum et rex in regno; homagiales ergo regni homagiales sunt regis; regis principaliter, regni secundarie, regis ut capitis, regni ut membrorum. Caput autem membra sequuntur, non precedunt. Quid ergo vasallis regni Bohemorum poterit imputari, si contra regem regno non obediunt immo quid eis imputabitur, si regi contra regnum, capiti contra membra obedienciam servant.«

kromě radikálů si málokdo uměl třeba jen představit jinou formu státní než monarchii, která tak od většiny obyvatelstva byla pokládána za jedinou možnou.²⁴⁸ Důvodem, proč nebyla vláda královská vytvořena, byly nejen spory o osobu panovníkovu, nýbrž také neujasněné ještě vědomí, že i monarchie sama musí mít jinou náplň než dříve. Husitství samo, až na náznaky v organizaci bratrstva táborského, nepřekonalo stát feudálního typu. Ani jej nemohlo překonat, neboť hospodářská základna společnosti k tomu podmínky nedávala. Potrval tedy stav bezkráloví v Čechách plného půldruha desetiletí a teprve Lipany porážkou demokratických živlů husitských umožnily přípravy k obnově monarchie, k návratu k bývalé formě feudálního státu, leč přece ne již úplnému, neboť husitstvím jsou v Čechách dány předpoklady k uplatnění vyšší formy feudálního státu, k stavovské monarchii.*)

²⁴⁸ V a n ě ě k, str. 374: »Krále totiž zatím v českém státě nebylo, avšak k republice se rovněž nepřecházelo. Monarchie jevila se znovu všeobecně jako jediná možná státní forma.«

*) Během sazby tohoto článku vyšly dvě práce, k nimž již nemohlo být přihlédnuto: Josef M a c e k, Tábor v husitském revolučním hnutí II, Praha 1955, a Radim F o u s t k a, Petra Chelčického názory na stát a právo, Praha 1955. Obě se zabývají v některých kapitolách otázkou státu v husitském období a jsou proto doplňkem tohoto článku.

БОРЬБА О ФОРМЕ ПРАВЛЕНИЯ В ГУСИТСКОМ РЕВОЛЮЦИОННОМ ДВИЖЕНИИ

Иржи Кейрж

В течение всего периода гуситского революционного движения, с самого его возникновения и до восстановления в Чехии монархической формы правления, идет жестокая полемика, в частности, и по вопросу о форме правления чешского государства. Накануне вспышки революционной борьбы, еще при жизни короля Вацлава IV, в этом вопросе не все было ясно. Авторы ученых трактатов и сборников проповедей хотя и признают серьезные недостатки существующей формы управления государством, но они еще не решаются на последовательное отрицание монархической формы правления, к которому приходит более позднее радикальное движение народных масс. Наиболее значительными произведениями этого периода являются сочинения Гуса и проповеди Желивского, в которых хотя и имеется очень резкая критика личных качеств монархов и призывы к восстанию против них, но нет, даже и в теории, разработки такой формы организации государства, которая должна была бы сменить монархию.

К полному отрицанию монархии, как формы управления государством приходят табориты, революционное учение которых изложено в статьях хилиастов. В соответствии с этим учением находится и политическая деятельность таборитов, которые не допустили восстановления монархии в течение всего периода революционной борьбы. Даже и после поражения в битве при Липанах они остались верны своим антимонархическим взглядам. Равно и самый выдающийся государственный деятель и полководец революции Ян Жижка в течение всей своей деятельности занимал антимонархическую позицию. Хотя он иногда как бы и поддерживал переговоры о приглашении на чешский трон польского короля, но в этих случаях мы имеем дело только с тактическими уступками для того, чтобы устранить внутренние разногласия между различными группами, участвовавшими в гуситском движении и добиться их совместных действий против иностранных сил.

Против учения и политики радикалов-таборитов стоит политический центр, городская оппозиция, идеологами которого являются в первую очередь университетские ученые, и который считает монархию единственной приемлимой формой государственного устройства. Даже и организация пражского союза городов со-

хранят монархические элементы и охраняет все prerogatives монарха с тем, чтобы передать их будущему королю, как только он вступит на трон.

Эти две наиболее значительные партии гуситского движения сходятся в отрицательном отношении к императору Сигизмунду, но каждая из них исходит из различных оснований. Радикальное левое крыло относится к нему отрицательно потому, что оно вообще против какой либо королевской власти; гедорская оппозиция во главе с Прагой и связанное с нею мелкое дворянство относятся отрицательно к Сигизмунду потому, что в случае его воцарения они должны были бы отказаться от тех выгод, которые приобрели в ходе революции. Самым значительным противником Сигизмунда является представитель этого направления гуситского движения Лаврентий из Бржезова, написавший целый ряд сатирических произведений, известных по Будишской рукописи.

Подлинные причины разногласий по вопросу о форме государственного правления коренятся у обоих направлений в их отношении к феодальному строю. Городская оппозиция не стремится к полному ниспровержению феодализма, а только к некоторым, выгодным для нее реформам и потому она стоит за сохранение феодальной монархии; радикалы-табориты, напротив, борются с феодализмом как с формой общественного строя и потому для них не приемлема и монархия, эта типичная форма государственного устройства в эпоху феодализма. Эти тенденции проявляются в попытках городской оппозиции найти монарха в Польше, успешно сорванные радикальным крылом.

От этих двух направлений существенно отличается правое консервативное крыло гуситского движения, которое старается примириться с церковью и восстановить королевскую власть. Представителями его являются Ян из Пршибрама и Прокоп из Пльзена, которые направляют острие своей полемики в первую очередь против таборитов, но которые своими писаниями косвенно помогают и католической партии.

Все эти направления гуситского движения, однако, в большей или меньшей степени представляют собою угрозу для феодальных порядков и потому католические публицисты стараются показать их революционность и ту опасность, которая скрыта в их учении и для светских князей. Значительное место в этой борьбе занимают, в частности, сочинения бывших университетских профессоров Ондржея из Брода и Штепана из Палче. Но лучше всех революционную сущность гуситского движения раскрывают в своих выступлениях официальные представители церкви, прекрасно понимающие социальное ядро революции и указывающие на ее радикализм монархам соседних государств, предвидя, что победа гуситства означала бы конец феодального строя.

Хотя гуситское движение не привело к ниспровержению феодального строя и к устранению монархии, но все же кое что было достигнуто и в этом отношении, так как были созданы предпосылки для утверждения высшей формы феодального государства — сословной монархии.

DER KAMPF UM DIE STAATSFORM IN DER HUSSITISCHEN REVOLUTIONSBEWEGUNG

Jiří Kejř

Der ganze Verlauf der hussitischen Revolutionsbewegung ist von ihren Anfängen an bis zur Wiedererrichtung der monarchistischen Regierung in Böhmen von heftigen Polemiken begleitet, welche sehr häufig auch das Problem der Form des böhmischen Staates zum Inhalt haben. Vor dem eigentlichen Aufflammen der Revolutionskämpfe, noch zu Lebzeiten des Königs Wenzels IV., bestand in dieser Frage noch keine richtige Klarheit. Die Autoren von gelehrten Traktaten und von Predigtensammlungen sind sich wohl der ersten Mängel der zeitgenössischen Regierung bewußt, aber sie gelangen noch nicht zur konsequenten Negierung der monarchistischen Staatsform, wie später dann die radikale Volksbewegung. Die bedeutendsten Werke in diesem Zeitabschnitt sind die Schriften von Hus und die Predigten von Želivský (Johann von Selau), in welchen eine sehr scharfe Kritik der persönlichen Eigenschaften der Herrscher und auch Aufforderungen zum Aufstand gegen sie aufscheinen, dabei aber nicht einmal in der Theorie eine Vorstellung von der Organisation des Staates angeführt wird, welche die Monarchie ersetzen sollte.

Zu einer vollständigen Ablehnung der Monarchie als Staatsform kommt es bei den Taboriten, deren revolutionäre Lehren in den chiliastischen Artikeln enthalten sind. Dieser Lehre entspricht auch die politische Praxis der Taboriten, welche die Erneuerung der Monarchie während der gesamten Dauer der Revolutionskämpfe nicht zuließen und auch nach der Niederlage bei Lipany an ihren antimonarchistischen Anschauungen festhielten. Auch der bedeutendste Staatsmann und Heerführer Jan Žižka ist während der ganzen Zeit seines Wirkens gegen die Wiedererrichtung der Monarchie. In einigen Zeitabschnitten unterstützt er zwar scheinbar die Verhandlungen über die Wahl des polnischen Herrschers zum König von Böhmen, es handelte sich hier aber nur um taktische Zugeständnisse, deren Grund das Bestreben war, die inneren Zwistigkeiten zwischen den hussitischen Parteien zu beseitigen und ihr gemeinsames Vorgehen dem Ausland gegenüber zu erzielen.

Gegen die Lehren und die Praxis der radikalen Taboriten steht die hussitische politische Mitte, die bürgerliche Opposition im Gegensatz, deren Ideologen vor allem die Magister der Universität sind, welche die Monarchie für die einzige geeignete Staatsform hält. Nicht einmal in der Organisation des Prager Stadtverbandes ist der Charakter der

Monarchie verwischt und es werden sämtliche Herrscherrechte beibehalten, welche sofort dem künftigen Herrscher übergeben werden sollen, sobald er den Thron besteigt.

Die beiden bedeutendsten hussitischen Parteien stimmen in der konsequenten Ablehnung des Königs Sigismund überein, allerdings jede aus einem anderen Grunde. Die radikale Linke deswegen, weil sie überhaupt gegen jedwede Königsherrschaft ist, die bürgerliche Opposition, vor allem durch die Stadt Prag und den mit ihr verbündeten Kleinadel repräsentiert, will Sigismund deswegen nicht annehmen, weil sie auf die durch die Revolution erzielten Errungenschaften verzichten müßte. Der bedeutendste literarische Gegner Sigismunds ist der Sprecher dieses Flügels der Bewegung, M. Vavřinec von Březová in den satirischen Worten der Bautzener Handschrift.

Der eigentliche Kern des Streites um die Staatsform liegt bei beiden Parteien in ihrer Einstellung gegen die Feudalordnung. Das Ziel der städtischen Opposition besteht aber nicht in der vollständigen Zerschlagung des Feudalismus, sondern nur in der Erreichung von bestimmten, für sie günstigen Veränderungen; daher ist sie bestrebt, die Staatsform der feudalen Monarchie zu erhalten, welche ihren Zielen voll entspricht. Die radikalen Taboriten hingegen kämpfen gegen den Feudalismus als gegen eine gesellschaftliche Ordnung und daher ist für sie auch die Monarchie, die typische Staatsform der Zeit des Feudalismus, nicht annehmbar. Diese Tendenzen der beiden kommen auch in den Versuchen der bürgerlichen Opposition, den Herrscher in Polen zu gewinnen, zum Vorschein, welche durch den radikalen Flügel mit Erfolg hintertrieben werden.

Von diesen beiden Richtungen unterscheidet sich wesentlich die hussitische konservative Rechte, welche die Versöhnung mit der Kirche und die Einsetzung der Königsherrschaft anstrebt. Ihre Sprecher sind M. Jan von Píbram und M. Prokop von Pilsen, welche polemisch vor allem gegen die Taboriten kämpfen, aber durch ihre Schriften indirekt auch der katholischen Partei dienen.

Alle hussitischen Richtungen aber bedrohen in größerem oder kleinerem Maße die Feudalordnung und daher versuchen die katholischen Publizisten, ihren revolutionären Charakter aufzuzeigen und vor der Gefahr zu warnen, welche von ihrer Seite auch die weltlichen Herrscher bedroht. In diesem Kampfe nehmen einen bedeutenden Platz namentlich die Schriften der ehemaligen Magister der Prager Universität Andreas von Brod und Stephan von Páleč ein. Zum Begreifen des revolutionären Wesens der Hussitenbewegung kommen am nächsten die Äußerungen der offiziellen kirchlichen Persönlichkeiten, der hohen Prälaten, welche gut den sozialen Kern der Revolution erkennen und vor ihrem umstürzlerischen Charakter die Herrscher der Nachbarstaaten warnen, wohl wissend, daß nach dem Siege des Hussitentums auch die Feudalordnung fallen würde.

Das Ergebnis der hussitischen Revolutionsbewegung in der Frage der Staatsform war wohl nicht die Niederlage des Feudalismus und Beseitigung der Monarchie, es ist aber doch eine gewisse Änderung erzielt worden, denn es sind die Voraussetzungen zur Geltendmachung einer höheren Form des feudalen Staates, der ständischen Monarchie, geschaffen worden.